

A Carn!

Publicació electrònica d'Història Militar Catalana

Tiratge: 1.029 cibersubscriptors, D-L. T-612-08, Husting: www.acarn.cat, Em. info@acarn.cat

Any 3 – II Època

**II n. número
extraordinari**

Juliol de 2008

Contingut

2

EDITORIAL

Prim, novament

3

ARTICLE

DANIEL PIÑOL ALABART; ALFREDO REDONDO PENAS.

“El general Prim a la Guerra de Crimea (1853-1854). Documents per al seu estudi”

25

RECENSIONS / RECULL

F.BARNIOL; J.VILAMALA. *Francesc Macià i Ambert, Bac de Roda (1658-1713)...*; A.BONET; M.C.MONTANER; É.D'ORGEIX. *La Guerra de Successió. El setge de Cardona. 1711...*; L.DÍEZ. *Bayo. Una biografia insòlita...*

33

AGENDA

“Prim, novament”

Sens dubte el general reusenc Joan Prim Prats, ha estat un dels personatges més importants, sinó el més important, d'entre els militars catalans decimonònics. La seva figura coratjosa, heroica i romàntica, ha estat envoltada d'un alum especial, alimentada sobretot per una mort tan prematura com tràgica. La seva vida, té, certament, els ingredients necessaris per fer-ne un personatge de novel·la d'aventures.

Els amics Daniel Piñol Alabart i Alfredo Redondo Penas ens n'apropen un episodi de la seva biografia, la missió diplomàtica que el va dur a Turquia, com observador de la Guerra de Crimea que llavors, a mitjans segle XIX, enfrontava britànics i francesos contra russos. La historiografia comptava ja amb la memòria que el propi Prim va elaborar d'aquella expedició, però hi havia detalls del viatge, dels membres de la comissió, de l'estada a França, etc., que s'escapaven. Els dos joves autors responen més d'un interrogant gràcies a la documentació trobada a l'Arxiu Militar de Segòvia i a una selecte bibliografia sàviament complementada. No menys interessants resulten les vicissituds que hagué de passar la susdita memòria.

L'article d'aquest segon número extraordinari no és inèdit. A A Carn! no ens n'hem estat de reeditar-lo malgrat que significués passar pel damunt d'un dels nostres principis rectors. Ho hem fet amb el convenciment que l'aportació de Piñol i Redondo s'ho val, i després de valorar, a més, que degudament ampliada, corregida i il·lustrada, contribuirem a donar-li una major i més merescuda difusió.

ARTICLE :

[49/1/28]

El general Prim a la Guerra de Crimea (1853-1854). Documents per al seu estudi*

Daniel Piñol Alabart

Professor Titular de Ciències i
Tècniques Historiogràfiques de la
Universitat de Barcelona

daniel.pinol@ub.edu

Alfredo Redondo Penas

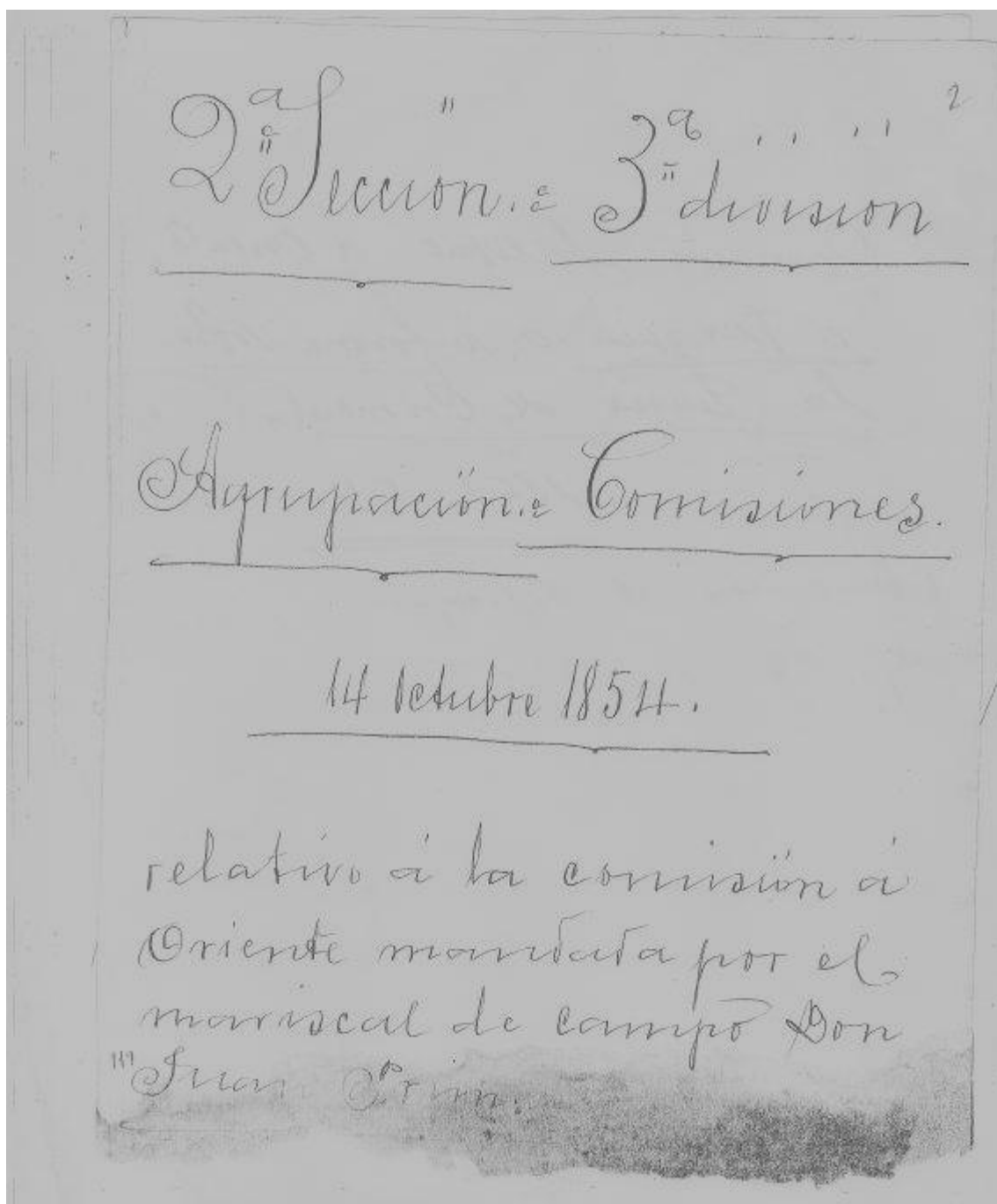
Responsable de l'Arxiu Central
Administratiu de la Delegació
Territorial del Govern a Tarragona

aredondo@gencat.net

Per reial ordre de 12 de juny de 1853 el general **Prim** és nomenat cap de la comissió que ha de visitar Turquia per estudiar la guerra de Crimea^[1]. L'expedició té un alt interès científic, però els estudiosos, basant-se en els propis pensaments de **Prim**, suggereixen que el viatge és la manera de posar remei a la turbulenta relació amorosa amb **Francisca Agüero**. A més, els textos deixen entreveure que el general calcula obtenir una important rendibilitat d'aquesta expedició, sobretot poder llimar la seva relació amb el Govern i augmentar el seu prestigi en el panorama internacional^[1].

A les cartes que envia al seu amic i compatriota **Masià** es veu clarament una certa ambició quan escriu el 23 de juny de 1853: "*Veré mover numerosas masas, asistiré a grandes batallas desconocidas por nosotros, y aprenderé prácticamente lo que hasta ahora no he aprendido más que por los libros. Voy, pues contento, contentísimo*"^[2]. El ministre de Guerra i president del Gabinet, general **Lersundi**, entén també que és convenient una

representació espanyola a Orient, i així nomena una comissió formada, a més del **comte de Reus**, per **Federico Fernández San Román**, **Carlos Detenre** i **Agustin Pita del Corro**. També es van incorporar a la comissió el capità d'Enginyers **Salustino Sáez**, el capità d'Artilleria **Joaquin María Enrile**, un escriptent, un escorta sergent i dotze voluntaris de les *Rondas Volantes Extraordinarias de Cataluña* [3].

Portada de l'expedient que dóna nom a la comissió a Orient comandada per Joan Prim i Prats
(Font: Archivo General Militar de Segovia [= AGMS], Secció 2a., Divisió 3a., Lligall 52)

El 15 de juliol de 1853 sortia des de París cap a Marsella on va embarcar en direcció a Constantinobla. Després d'una estança a la capital francesa entre gener i abril de 1854, tornà per segona vegada a Turquia on va romandre fins al setembre del mateix any, moment en que el Pronunciament de Vicálvaro del 28 de juny l'obligà a tornar a Madrid[4]. Quan arriba a la seva destinació és molt ben rebut pel govern otomà, que possibilita el desplaçament de la comissió a Bulgària, on **Prim** és acompanyat pel comandant d'Estat Major de l'exèrcit turc, **Saofet-Effendi**, qui actua d'interpret i auxiliar; són tots escortats per una dotació de llancers, cortesia de l'exèrcit turc. A la comissió espanyola s'hi afegeixen, a més, sis caps i oficials que ja eren a Constantinobla a l'arribada de **Prim**: el comandant de l'Estat Major piemontès **Giusseppe Govone** i el capità de l'exèrcit britànic de l'Índia **Mr. Rhodes**. Més endavant, també se'ls unirà un comandant polonès al servei d'Egipte i el metge francès **Mr. Pelletan**, cap de Sanitat de l'exèrcit de Romèlia[5].

La Memòria

En el nomenament com a cap de la comissió se li ordena que, al tornar, elabori una memòria on exposi els resultats de l'expedició. A tal efecte, es nomenen uns ajudants que col·laborin en la redacció. La memòria es lliurà al Govern i fou publicada l'any 1855[6].

RAMON PALLEJÀ, cronista de la ciutat de Reus, quan escriu una petita biografia del seu paísà es refereix a la "Memoria de Oriente" en aquests termes: "*Aquest llibre va ésser molt apreciat pels teòrics militars. Fou traduït a l'anglès i al francès al mateix any de la seva publicació, estampanyant-se a Londres la traducció anglesa. Es obra raríssima i gairebé desconeguda àdhuc dels bibliòfils*"[7]. Certament, que aquesta valoració del llibre publicat per **Prim** és tendenciosa, tenint en compte els orígens del General i la consideració i estima que tenia a la seva ciutat natal. No obstant això, no resta mèrits al paper desenvolupat en l'esfera internacional pel **comte de Reus** en la seva condició d'observador de la Guerra de Crimea, ni tampoc a la importància del text publicat. Aquest pot incloure's dins del ventall de llibres que, a mitjan segle XIX, presentaven a Espanya una visió de l'Orient,

incrementada en gran manera arrel de la Guerra de Crimea[8]. Alguns d'aquests llibres serviren d'informació prèvia per a la confecció de la memòria i segurament també com a preparació per al viatge. S'hi afegiren després les dades extretes de les observacions personals, que constituïren la funció de la comissió que viatjà a Orient capitanejada per **Prim**.

L'expedient de la comissió

Fins aquí una visió molt general del viatge, els motius i els protagonistes, gràcies a les dades proporcionades per la pròpia memòria i pels treballs analitzats. Però el viatge a Orient de **Prim** no conclou amb aquesta publicació; la documentació ens aporta moltes més dades. A l'Arxiu General Militar de Segòvia, a la secció "Comisiones al Extranjero", es guarda un lligall que conté una sèrie de documents generats arrel de l'actuació d'aquesta comissió a Orient i que configuren tot un expedient. Porta per títol: "*Comisión Militar a Oriente, o Turquía o informe sobre la Guerra de Crimea. 1853-1854*"[9]. La documentació d'aquest lligall reflecteix els passos administratius relacionats amb la missió desenvolupada a Orient, i també part del procés d'impressió i de posterior distribució de la memòria. Tots els documents estan numerats del 120 al 240, i a la part inferior esquerra consten unes xifres inserides amb posterioritat[10], que permeten fer un seguiment dels diferents tràmits, malgrat l'ordre en el que apareixen, i les innumerables notes que evidencien cadascun dels problemes sorgits al voltant de la publicació de la memòria de **Prim**. De fet, l'època en la qual es generava aquest volum documental pot qualificar-se de primordial en l'evolució de l'administració a l'Espanya de mitjans del segle XIX[11]. D'aquesta manera tot quedava perfectament documentat i res escapava al control de les diferents oficines que gestionaven les despeses i els moviments dels militars.

Entre els documents hi ha comunicacions dirigides a **Prim**, tràmits referents als comptes i la revisió d'aquests, oficis amb els registres d'entrada de la documentació aportada per la comissió, notes, resolucions i circulars impreses – una de la reina **Isabel II** i una altre

de la *Dirección General de Infantería* – en les que s'exposen les condicions que havien de seguir totes les comissions militars a l'estranger. També hi trobem informes amb antecedents sobre els assumptes que es tracten en cada moment, conjuntament amb escrits que documenten cadascun dels passos que realitzà el **comte de Reus** en el seu viatge i estança a Turquia. Aquestes referències prèvies són obligatòries en la burocràcia espanyola a partir de mitjans del segle XIX, per tal d'agilitzar la tramitació amb la informació a mà[12].

Com era habitual en els expedients de l'època, al final del que ens ocupa s'inclou un extracte de la memòria "*sobre las operaciones de la Guerra entre Rusia y Turquía*", que apareix citat amb el títol de "*Reestracto*", i que en gran part coincideix literalment amb el text que es va publicar amb posterioritat[13]. La seva inclusió s'explica, com veurem més endavant, si tenim en compte que l'assumpte central de la majoria dels documents, és la publicació de la memòria. Era necessari que tots els negociats i despatxos per on havien de circular els documents disposessin d'aquest resum per poder resoldre.

A l'obrir el lligall apareix un primer document amb data de 14 d'octubre de 1854, seguit de molts altres amb dates que arriben fins a l'any 1889. No obstant, les referències cronològiques remetent a l'any 1853, que és el moment en que **Prim** fou nomenat president de la citada comissió i iniciava la missió que se li va encomanar. Veiem, doncs, que una expedició desenvolupada en uns pocs mesos entre 1853 i 1854, en dues fases separades per l'estació hivernal, generà una documentació capaç de contenir uns esdeveniments més enllà del viatge i de l'elaboració de la preceptiva memòria, fins i tot de la vida del propi general **Prim**, assassinat el desembre de 1870 a la madrilenya "calle del Turco".

Lògicament, la part central és la referent al viatge i al lliurament de la memòria amb la documentació adjunta que, segons es diu en alguna part del lligall, constava en el seu moment de plànols i itineraris, que ara ja no hi són. L'ofici en el que es resol que s'abonin al **comte de Reus** les despeses de la impressió de la memòria porta la data d'1 d'octubre de 1855. En la informació que precedeix la resolució es diu que el treball el presenta

“...como un documento curioso por los datos que encierra, exacto por la imparcialidad con que ha sido apreciado y como base de uno más extenso que pueda desarrollarse en lo sucesivo”^[14]. A més, el document aprofita per destacar el magnífic paper desenvolupat pels ajudants del cap de l'expedició, i aquest els recomana a la reina de manera que consti en els seus respectius fulls de servei. La memòria, segons informa l'ofici, s'imprimeix per a que *“no sea estéril la expedición á Oriente y pueda servir de lección a todas las clases de nuestro Ejército”*^[15]. Autors com el ja citat FRANCISCO JIMÉNEZ GUITED, consideren que aquesta memòria és molt detallada i que el detallisme amb que descriu la geografia i la història de Turquia són molt útils per a tenir un coneixement profund del país. Però també és una memòria fonamental, ja que permet conèixer els moviments militars i les diferents campanyes, aportant nombroses dades a l'exèrcit espanyol.

L'edició de la Memòria

El cost de la impressió, que **Prim** pagà de la seva butxaca, ascendia a un total de 19.405 rals, i el general demanava que li fossin satisfets. A més, l'informant de l'oficina que tramitava l'assumpte, per remarcar la necessitat del rescabament, afegia que seria molt convenient la traducció de l'obra *“...á fin de que pueda conocerse en los Ejércitos de Europa el resultado de la Comisión Militar Española, que tan digno lugar ha tenido la fortuna de conquistarse en los márgenes del Danubio”*. Vist l'informe l'1 d'octubre de 1855, es resolgué pagar-li l'esmentada quantitat, i cedir-li uns 50 exemplars de la memòria. La resta havia de passar a la *Imprenta Nacional* perquè els tregués al mercat. Segons l'escrit consignat en aquest text, el general sol licitava també que se li donés la propietat de la memòria per fer-ne el que en cregués més convenient, fins i tot la ja citada traducció destinada a l'estranger. Però a la nota resolutiva no consta cap referència a aquesta última sol·licitud^[16].

Els documents relacionats amb la publicació de la memòria mostren també els problemes sorgits en aquest procés. Se n'imprimiren 1.000 exemplars, dels quals a **Prim** se n'hi lliuraren uns 50 i al Ministeri 900. Amb la venda d'alguns dels exemplars s'intentarien

cobrir les despeses d'impressió. La realitat però, a la vista dels diferents informes, fou molt diferent. Fins i tot les dates de cada document comencen a revelar que l'assumpte de l'entrega de la memòria s'allargava en el temps. Recordem que es trobava en mans de l'Exèrcit des de 1855, però és el 1856 quan ja es parlava d'alguna irregularitat:

“...se abonase al espresado General la cantidad indicada; disponiendo á la vez que quedándose con 50 ejemplares de la obra, remitiese los restantes á este Ministerio, á fin de que luego que fuese examinada pudieran acordarse lo conveniente sobre su publicación y en la Imprenta Nacional, con obgeto de reintegrar á la citada Caja de Ultramar de la cantidad mencionada que debía adelantar para satisfacer la cuenta documentada de que queda hecho mérito.

En 1º de marzo de 1856 remitió el General Prim 900 ejemplares de la tirada de 1.000, manifestando que además de los 50 con que se le había autorizado á quedarse, había hecho uso de otros 50 más, para repartir entre sus amigos, los cuales estaba dispuesto á abonar al Estado cuan se supiese su verdadero precio, apareciendo “concedido”, según decreto marginal de 13 de Mayo del propio año.

Tal es lo resuelto del expediente y de los últimos fechos...” [17]

Estem davant de la primera anomalia referida al nombre de llibres que s'havien de lliurar al general **Prim**. Una altra anormalitat sembla ser, segons continua explicant el text, que només es varen lliurar 869 exemplars a la *Secretaria de la Administración Militar*, i no la quantitat que s'havia dit anteriorment. També la lectura d'una referència a una reial ordre de 25 de maig de 1857 ens fa saber que el **comte de Reus** va trigar a cobrar allò que se li devia. Per tallar aquest seguit de despropòsits, el funcionari de la Secretaria en qüestió va demanar que, abans de resoldre res, es revisés el procés. Per exemple, anotà que es preguntés si el manuscrit fou revisat abans de la seva publicació, si es va fer publicitat de la seva venda i amb quina ordre es van lliurar 100 exemplars al Ministeri de la Guerra. La resposta de l'informant (que no és altre que l'encarregat de la Biblioteca del Ministeri, que es va personar a la *Imprenta Nacional* per a confrontar les dades), va ser que no semblava que s'hagués revisat el text, incomplint així la reial ordre de primers d'octubre de 1855. Tampoc consta cap altra ordre escrita sobre el preu de venda dels llibres –el manament, diu l'informant, és verbal i es va estipular un valor de 20 rals-, i que per ordre verbal es van portar a la Biblioteca solsament 25 exemplars i no 100, tal com consta en alguns documents [18].

“Aparece en vista de todo que los egemplares de la obra existentes en la Imprenta ascienden según el ultimo dato á 844, que de estos no se ha vendido ninguno; que si se expendiesen con arreglo al justiprecio verificado por la Regencia de la Imprenta, producirían la cantidad 16.800 reales, que no

alcanza á cubrir la de 19.405, adelantada por la Caja de Ultramar, pues aun en este caso quedaría un descubierto de 2.525 reales, que no consta se hayan anunciado su venta, y que al justipreciar la obra no puede haberse tenido en cuenta su verdadero merito, toda vez que no aparece se la haya examinado por persona ó personas competentes” [19]

Aquests problemes queden reflectits en la còpia d’una reial ordre del mes de maig de 1857 i en un informe de l’Estat Major del mes de juliol del mateix any. En l’informe arriba a posar-se en dubte la utilitat de la impressió de la memòria, així com la de la pròpia expedició. El text ens descobreix també algun altre problema més que es desprèn de la lectura de la memòria:

“la comisión española, autora de la obra, después de haber batallado al lado de los turcos, unido con ellos en sus campamentos, y aun compartido puede decirse su gloria y peligros, no ha podido defenderse de una cierta parcialidad, que en algunos pasages la hace considerar á los rusos como sus verdaderos enemigos. Bajo este punto de vista la memoria de la comisión no se puede calificar de imparcial, ni mucho menos que está escrita con la severidad y circunspección de nación que ha sido neutral durante la guerra y que hoy es amiga de las que fueron beligerantes. [...] ¿es de nuestra competencia como amigos de la Rusia detallar un sistema ofensivo y defensivo de la Turquía contra la Rusia?...” [20]

A aquesta qüestió de la imparcialitat s’hi refereix també ORELLANA en la seva obra quan ens diu que “ *el Sultán contestó por medio del ministro de Estado, Reschid-Bajá que había oído con satisfacción el juicio del general español acerca de las buenas cualidades de los soldados otomanos...*”. **Prim**, fins i tot, havia lloat al general de l’exèrcit de Romelia i el soldà refereix que el **comte de Reus** i els seus oficials van tenir un comportament brillant durant la seva estança a Turquia. El soldà encarregava també al general espanyol que fés arribar a la reina **Isabel II** les mostres d’agraïment per haver enviat allà una comissió tan distingida [21].

Prim dirigeix l'artilleria turca contra Tortokan (Font: ORELLANA, *Historia del general Prim...*)

En un ofici de 20 d'octubre de 1854 figura que **Prim** remet els comptes amb les despeses del viatge, i com vol justificar cadascun d'ells. Però també vol explicar perquè d'altres despeses no apareixien registrades, fins i tot posa de manifest que va pagar certes quantitats de la seva pròpia butxaca:

"hace presente que de su bolsillo ha puesto una cantidad que escude en mucho á la gratificacion que se le habia asignado, para sostener la mesa que daba á sus oficiales, y á los diferentes personajes estrangeros que por circunstancias imprescindibles le fue preciso obsequiar..." [22]

En aquest mateix ofici, el general exposava que no podrien revisar-se correctament tots els comptes pel tribunal ja que no tenia els comprovants de les despeses generades per la comissió a Turquia. Es descobreixen diferències en les quantitats consignades, com per exemple la variació de 6.800 francs per la compra de dos cavalls a París. Un cavall fou venut i l'altre regalat al general otomà **Omer-Bajá**, i la diferència també l'abona dels seus propis diners.

El cap de l'Estat Major determinà, el 1857, que la memòria s'havia de conservar als arxius i biblioteques com a dades militars, per això es feia necessari retirar de la *Imprenta Nacional* els exemplars que encara s'hi conservaven. Això invalidava l'ordre de venda dels exemplars de la memòria, però els següents documents i anotacions posen de manifest encara més problemes al respecte.

Per exemple, el 18 de juliol de 1868 es diu que aquesta resolució anterior no sembla que arribi a bon port ja que no apareix la nota "*de fecho*", obligatòria segons la burocràcia decimonònica, ni tampoc la informació sobre el lloc on es van dipositar els exemplars sobrers. Per això era necessari preguntar al Ministeri de Governació [23]. La resposta, del dia 31 de juliol del mateix, arribà del propi ministre, el qual comunicava que existien en el dipòsit de la suprimida *Imprenta Nacional* 860 exemplars de la memòria d'Orient. El ministre suggeria que fos el *Depósito del Ministerio de la Guerra* el que es fes càrrec dels volums, determinació que es va resoldre el 13 d'agost; encara en el mes de novembre es deia que no existia l'ordre de lliurar al Ministeri de la Guerra els exemplars existents en el dipòsit de Governació [24]. L'ordre no comença a aparèixer en els documents fins al 12 de març de 1869, sent el Ministeri de Governació qui mana al director de la *Gaceta* que s'entreguin al de la Guerra els llibres. Aquests arriben a la seva nova ubicació el 17 d'abril de 1869, segons nota del director general de l'Estat Major [25].

¿Què fa el Ministeri de la Guerra amb els exemplars que arriben al seu dipòsit? El director general de l'Estat Major manifesta que seria convenient difondre el coneixement de la *Memoria de Oriente* enviant alguns exemplars a biblioteques i centres científics. La resta de volums podien vendre's – aquesta havia estat sempre la primera intenció des de feia 14 anys –, i del producte s'intentaria "*cubrir los gastos que proporcionan las publicaciones de utilidad general para el ejército que se encomiendan á dicho establecimiento*". En el mateix text mana inquirir on són els plànols que acompanyaven la memòria. Hem de suposar que aquesta petició està fonamentada en l'interès que suposen les dades aportades per l'informe que, amb els plànols i itineraris que sembla que existiren en un primer moment, es veurien complementades [26]. És el director de l'Estat Major qui, el 15 de

setembre de 1869 remet a la Biblioteca del Ministeri de la Guerra els plànols i els itineraris que tenia en el seu poder des del 23 de juliol passat per a procedir a la seva còpia[27].

Mentre, encara no s'havia resolt l'assumpte de la venda, de manera que el director dels Cossos d'Estat Major de l'Exèrcit i Places es veié obligat a consultar el preu de l'exemplar. Es fixà el preu d'un escut, per donar la possibilitat de que "...*pudieran adquirirlo las clases subalternas del Ejército*"[28].

Observem, doncs, que els diversos informes ja citats exposen el problema que sorgeix a la *Caja General de Ultramar* i que es tracta d'un descobert de 19.405 rals corresponents a la impressió de la memòria del viatge. Això significa que la venda dels llibres no va resultar tal com s'esperava, per això encara al 1869 es tornava a la qüestió de la necessitat de vendre els llibres al preu estipulat anteriorment. Però la quantitat que falta en la ja esmentada *Caja* és ara de 4.851,25 pessetes - s'ha de tenir en compte que al 1868 ha canviat el tipus de moneda -. Els documents que, segons tracten els informes de l'Estat Major, del director general de Administració Militar i de la Secció d'Ultramar, ens porten a la data de 1883, quan es determinà donar per fallida aquesta quantitat, impossible de reintegrar per venda dels llibres perquè, en aquell moment, ja s'havien perdut a causa de diferents canvis d'ubicació i també per motius de mala gestió[29]. Però, donat que ens trobem en una època en la que el document escrit forma part fonamental del procés administratiu, l'expedient va passant d'un negociat a un altre i en cadascun d'ells porta a càrrec els preceptius informes i resolucions...[30]. Així, passa per mans del *Jefe de la Comandancia Central de los Depósitos de Bandera y Caja General de los Ejércitos de Ultramar* el mes d'abril de 1887. A *Ultramar* es dona la quantitat per fallida, però en l'expedient consten diverses anotacions de que aquest havia passat pel director general d'Administració Militar a qui es va informar dels antecedents. Al mateix temps, i ja al novembre de 1888, l'Inspector de la *Caja de Ultramar* el remet amb data de 1855 per explicar que fou llavors quan es va abonar la quantitat en qüestió al general **Prim**. El mateix director deia, no obstant, que encara quedava per reintegrar a la *Caja* aquesta quantitat. Per això es resolia que passés l'assumpte a la *Sección de Ultramar* i que allí es

mirés de carregar-ho al pressupost de l'Estat com un servei endarrerit. Tanmateix, l'interventor general, el 27 de juny de 1889, explicant novament tots els antecedents, confirmava la quantitat en descobert, i, més endavant, s'explica que els exemplars van desaparèixer en un incendi perpetrat a l'edifici del Ministeri de la Guerra el desembre de 1882. Tan sols se'n van poder salvar 83, i es va resoldre que aquests es podien vendre a 2,50 pessetes cadascun, del que resultaria una quantitat de 207,50 que podria reintegrar-se a la *Caja de Ultramar* per cobrir part del descobert, que, d'altra banda, ja es donava definitivament per perdut[31]. També es determinava que la venda i distribució a nivell particular, és a dir, a les llibreries destinades al públic en general, podia resultar més difícil[32].

El viatge

Per mitjà de la lectura dels documents que conformen el lligall, veiem que l'assumpte del viatge a Orient es va allargar en el temps molt més de l'estrictament necessari. Però també es citen en els diferents informes alguns antecedents del viatge i també el seu desenvolupament. Apareix el nomenament del mariscal de camp **Joan Prim i Prats** com a cap de l'expedició a Turquia, i també dels qui l'acompanyaren, que ja han estat citats a l'inici d'aquest text[33].

Prim va gaudir d'un sou de 60.000 rals mentre durés l'activitat de la comissió, i els seus ajudants més pròxims 24.000 rals cadascun. El general, a més, estava autoritzat a girar contra l'Administració Militar les quantitats que anessin sorgint durant la campanya. Després de diversos comunicats, es determinava que les diferents quantitats no es paguessin a través de la delegació espanyola a Turquia, sinó que es gressin a través de la *Casa Aguirre Abengoa* de París. Allí, Prim recollí les primeres quantitats necessàries per emprendre el viatge[34].

Cantidades satisfechas a la Comisión de Oriente que preside el Genl. D. Juan Prim.

19

1853.	15. Julio	80.000	} 300.000.
	27. — id —	120.000	
	28. Octubre	100.000	
1854.	7. Enero	57.000	} 794.693.
	29. — id —	50.000	
	16. Febrero	53.000	
	24. — id —	40.000	
	22. marzo	20.000	
	24. — id —	56.000	
	27. — id —	44.000	
	15. abril	120.000	
	29. — id —	76.555	
	id — id —	19.138	
	8 mayo	16.000	
	31. — id —	30.000	
	1.º Julio	30.000	
	31. — id —	30.000	
Total		1.094.693.	

Mar 24 agosto 1854

136

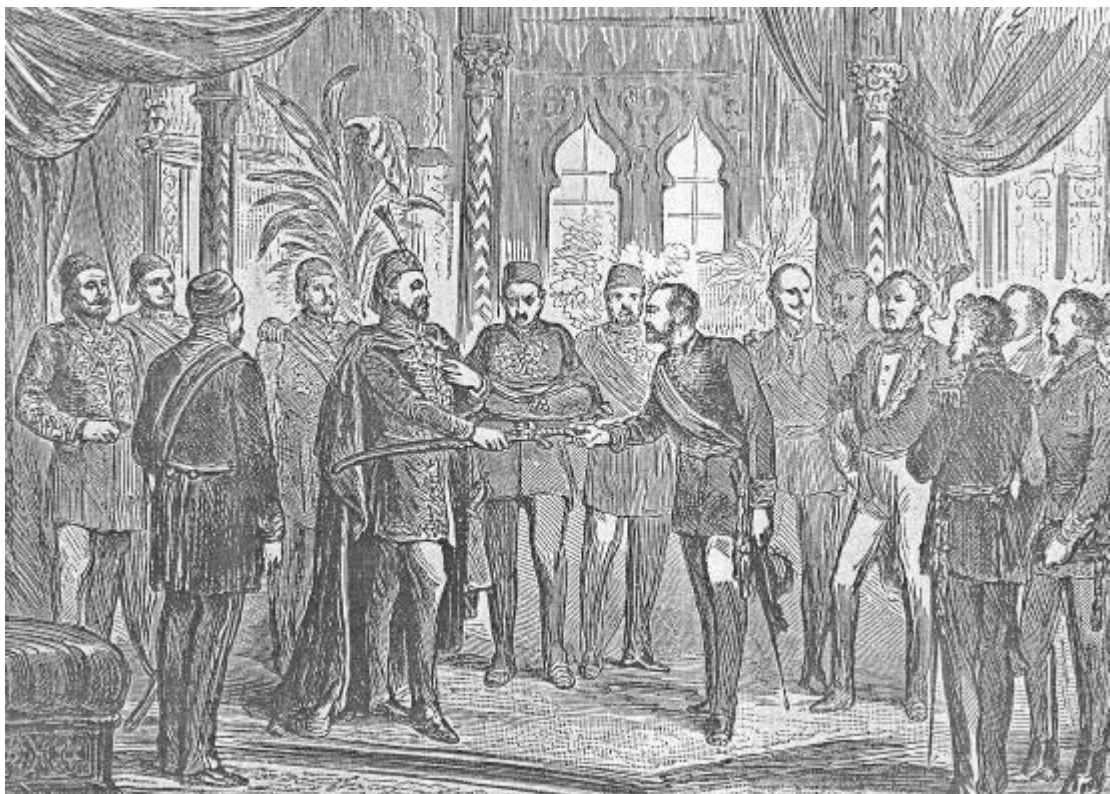
Quantitats satisfestes a la comissió que comandà el general Prim a Orient
(Font: AGMS, Secció 2a., Divisió 3a., Lligall 52, foli 19)

El cap de la comissió estava obligat a donar comptes periòdicament de tots els moviments, de manera que el Govern pogués estar al corrent de l'estat de les coses. Amb extremat detallisme el mateix general anà enviant comunicats sobre el viatge, començant per anunciar que el dia 16 de juliol de 1853 sortien de Paris cap a Marsella[35]. El 20 de

juliol salpaven del port francès i, segons descriu OLIVAR BERTRAND, “el 24 de julio, cuando el reloj de a bordo daba la una de la tarde, entraba el buque en el puerto de Malta...” [36]. Amb aquesta referència es veu perfectament que els detalls amb els quals es relata el viatge queden minuciosament reflexats en l’expedient. Fins i tot, se’ns diu que el vapor en que viatjava cap a Constantinobla era l’*Osiris*, que seria la mateixa embarcació que el portaria de tornada a França al mes de desembre, per passar l’hivern lluny de l’escenari de la guerra [37].

Segons l’avís que gira el general, va arribar a la capital de l’Imperi Otomà el 4 d’agost, complimentant, a la seva arribada, a les primeres autoritats imperials. Prim explicava que havia estat obsequiat com a mostra de respecte, i incloïa alguna notícia sobre l’estat de la qüestió turco-rusa. Les primeres comunicacions de la seva estada a Constantinobla no arribaren a Madrid fins el 20 d’agost, com consta en la nota adjunta al marge del document.

Al port de Chumla no hi arribava fins el 27 de setembre de 1853, i llavors comunicà que els detalls de l’itinerari ja s’introduirien en la futura memòria. No obstant, anota que “*a causa de los rigores de la estación ha caído enfermo el Ayudante de Campo Don Carlos Detenre*”. La comissió fou rebuda pel general en cap **Omer-Bajá** de forma cordial. Estant en posició, l’octubre de 1853, **Prim** elaborà un plànol del territori gràcies a la brúixola del coronel capità del Cos de Sa Majestad **Federico Fernández**; es refereix igualment als moviments militars de la zona del Danubi, però afirma que no pot aventurar encara cap resultat [38]. Amb tot, a partir d’aquest moment, el general explicava amb deteniment tots els moviments dels exèrcits a la frontera, advertint que complia fidelment i eficaç el seu paper d’observador internacional. A mitjan desembre tornava a Constantinobla per a més endavant, tal com s’ha dit més amunt, retornar a Europa a causa de l’estació hivernal [39]. Aquest paper i la conducta del general foren reconeguts pels ambaixadors de la Gran Bretanya i de França [40].

El soldà Abdul-Medjid recompensa els serveis del general Prim (Font: ORELLANA, *Historia del general Prim...*)

Estada a França

L'estada hivernal a França va ser aprofitada per participar en nombrosos actes socials[41]. Per exemple, ell mateix explica que fou rebut per l'emperador i l'emperadriu, i que el primer li preguntà per diferents qüestions relatives a l'exèrcit turc: la seva importància, disciplina, instrucció i posicions. L'informe en el qual es relata aquesta recepció afegeix que el general **Prim** "...respondió a dichas cuestiones con la precisión y claridad conveniente"[42]. Al mateix temps, féu amistat amb sa altesa imperial el príncep **Jeroni Napoleó**, el qual també s'interessà per la informació sobre Turquia que li proporcionava el general espanyol, i li comunicà que en breu un exèrcit francès marxaria sobre aquelles terres.

Aquells dies, el 26 de gener, sortia des de París cap a Madrid el coronel **Federico Fernández San Román**, el qual actuaria d'informador davant la reina de tot allò que

succeïa a Turquia, i de les observacions dutes a terme per la comissió enviada allí a tal efecte. El coronel havia de tornar a París portant les instruccions per a que, a la primavera, la comissió pogués tornar a Constantinobla. El general **Prim** entregà a **San Román** un document en el qual sol·licitava favors per als caps que havien format part de la comissió, a tall de recompensa pels serveis prestats durant la seva estada al país oriental.

Els favors no seran únicament per als militars espanyols, si no que **Prim** també demanà la concessió de la *Cruz del Comendador de Isabel la Católica* per al general de brigada cap de l'exèrcit de Constantinobla, **Teofil-Bajá**. No era la primera gratificació que rebien els militars turcs, donat que també acceptaren les tendes de campanya emprades pels espanyols[43].

Durant l'estada a París el general Prim organitzà els preparatius per poder reemprendre la campanya a Orient. Així, es destinaren a les seves ordres el coronel graduat **Antonio Garcés de Marsilla**, comandant d'Enginyers, i també el capità d'Artilleria **Joaquin Maria Enrite y Méndez**, "*...que disfrutarán de la gratificación de 24.000 reales anuales...*" [44] segons la reial ordre de 4 de març de 1854. També s'aprovà que formés part de l'expedició a Orient, com a escriptor, **Gregorio Torres**, soldat pertanyent del Segon Batalló del Regiment d'Infanteria de Mallorca. El soldat havia d'acudir amb les seves armes, cobrant 120 rals com a gratificació, i tenint el desplaçament a la zona del conflicte completament sufragat.

El general **Prim** pensà que no era suficient la dotació d'efectius destinats a la comissió, i sol·licità una petita brigada de "*...Rondas Volantes de Cataluña, que escolten a la comisión en sus viajes á Oriente, ó en su defecto se le autorice para tomar 11 criados armados...*" [45]. A més, es resolgué enviar 10 mossos de les Esquadres, comandades per un sotscaporal, sense caràcter oficial, així com també voluntaris dirigits per un ajudant del general. Aquests militars cobrarien 6 rals diaris, i estaven obligats a portar tot el seu equip, uniforme i armes.

L'expedició de 1854

Entre mitjans i finals de març de 1854 sortien cap a Constantinobla, en respectius viatges, **Carlos Detenre** i **Ambrosio Garcés de Marsilla**. El mateix general sortí de París el dia 9 d'abril, invitat pel Príncep **Napoleó Bonapart**[46]. El 17 d'abril es trobava a Tolosa i arribava a la seva destinació el 5 de maig.

Després de patir algunes contrarietats, com per exemple, la mort d'alguns cavalls i la malaltia d'alguns dels seus acompanyants per causa de les calors estivals, tornà a trobar-se amb **Omer-Bajá** el juliol de 1854. Fou obsequiat i rebut amb enorme alegria i entusiasme pels militars otomans, dedicant-se d'immediat a redactar un informe sobre el desenvolupament de la guerra des del bàndol turc. Soltadament hagué de finalitzar els seus serveis allí, ja que a Madrid s'havia produït la Vicalvarada, el juny del mateix any.

Enmig de totes les referències van apareixent els documents que expliquen les qüestions econòmiques aparegudes en aquesta expedició. Alguns dels problemes que es relaten al llarg de l'expedient exposen de manera clara les despeses, les quantitats que es paguen a cada membre de la comissió i les diferents compres que es varen realitzar.

Mapa i esquema de les principals accions succeïdes durant la Guerra de Crimea
(encarta.msn.com/media_461516726/crimean_war.htm)

174=C. Vitor de Manno

Con esta fecha se comunica al Mariscal de Campo D. Juan Prim Jefe de la Comisión militar de Oriente la Real orden siguiente.

» La Reina (929) se ha autorizado de cuanto manifiesta N.º E. en su escrito de 15 del actual, fechado en Berlín, y autoriza a N.º E. para que seque desde luego a esta Corte con los individuos que componen la Comisión militar de Oriente.

Lo digo a N.º para conocimiento en el desempeño de su cargo. Madrid 23 de Agosto de 1854

Lez

La Reina autoritza al General Prim i a la resta d'individus que conformen la comissió d'Orient a retornar a la Cort (Font: AGMS, Secció 2a., Divisió 3a., Lligall 52, foli 6)

En fi, aquest lligall permet conèixer més detalls del viatge efectuat per **Joan Prim** i la comissió a Turquia, tot el procés d'elaboració de la memòria que se li va ordenar confeccionar al seu retorn, i també els problemes que van anar sorgint a l'entorn de l'expedició. Els documents ens mostren, així mateix, el funcionament de l'Administració,

el procés burocràtic a través del qual s'intentà solucionar una qüestió que semblava senzilla però que, tal com s'ha vist, es va complicar i perllongar en el temps. Tal vegada perquè la teoria burocràtica anava per un costat, i la pràctica, el dia a dia, les oficines i negociats dels diferents ministeris, anaven per un altre; podem extreure la conclusió de que la burocràcia era molt complexa a l'Espanya del segle XIX.

Participació militar activa de la Comissió

Tot i els esdeveniments que hem pogut apreciar per mitjà de la lectura de l'expedient, no podem deixar de banda la participació de la comissió dirigida per **Joan Prim i Prats** a la Guerra de Crimea. Hem vist un gravat que reproduïx l'escena de **Prim** dirigint l'artilleria turca contra Tortokan. En la seva memòria **Prim** declara que va ser consultat diverses vegades per qüestions de tàctica militar. La primera en la marxa de **Omer-Bajá** cap a Tortokan, un poblet de veïns búlgars i turcs que es trobava a la vora del riu Danubi:

“Cuando Omer-Bajá con su reducido E.M. llegó a Tortokan...se invirtió en reconocer la situación de las baterías, y en elegir el punto de paso para ocupar la isla. El General español mereció entonces la deferencia de ser consultado, y por su opinión se colocó en el acto otra batería más hacia la derecha, para dar mayor ensanche a la línea de fuegos que impidiera acercarse a la Cuarentena de cuya casa debían apoderarse las tropas turcas [...] desde este momento comenzaron a jugar las baterías turcas, seis piezas de la isla, seis del parapeto, seis de la margen derecha colocadas por el General Prim a flor de agua y cuatro de grueso calibre de una batería situada en la cumbre de las alturas, cerca de la tienda del General en Jefe...” [47]

Efectivament, la participació del General **Prim** en el conflicte de la Guerra de Crimea no es va limitar a la funció de mer observador. M.T.MENCHÉN comenta que hi havia dubtes sobre la funció del general reusenc, ja que no només anava al conflicte com a observador sinó a alguna cosa més. Per això:

“La misión de Prim va a ser motivo de comentarios y dará lugar a distintas interpretaciones en la prensa sobre el papel que está desempeñando en el Danubio [...] los informes que llegan en el mes de noviembre afirman que sólo existen buenas relaciones entre Prim y Omer Baja y aseguran que carecen de fundamento las noticias que colocaban a Prim al mando de tropas musulmanas. Según Castillo, tal idea ha podido surgir de la asistencia a maniobras militares a las que el general había sido invitado por el sultán. Añade que, no obstante, todo lo que se habla con referencia a Prim satisface al Gobierno turco y también a los embajadores de Gran Bretaña y Francia, pero no a los representantes de Austria y Prusia. A pesar de las noticias enviada por Castillo, y justamente el

mismo día en que envía el informe -4 de noviembre-, Prim participa en la batalla de Oltenitza, que resultaría una victoria para los turcos” [48].

L’actuació espanyola i la seva neutralitat no va quedar massa clara no només entre els bel·ligerants, fins i tot entre els representants espanyols a l’estranger. Així es desprèn de “un despacho llegado de Constantinopla en el que Riquelme informa sobre una comunicación recibida, procedente del cónsul de Marsella, en la que le dice que ha consultado al Gobierno si podría autorizarse la expedición de buques españoles cargados con efectos de guerra con destino al Imperio Otomano...”, i continua: “en este país se cree que la España no es neutral, en vista de la manera con que desempeña su comisión el general Prim, de las condecoraciones que se han concedido después a militares turcos, y de la vuelta a este ejército de la misma comisión militar”.

Davant d’aquests fets era normal que es dubtés de la neutralitat espanyola després de les intervencions de la Comissió en els conflictes del Danubi, amb un caràcter bel·ligerant molt clar. El mateix general **Prim** fa referència a aquests fets en nombroses ocasions:

“La comisión española, unida constantemente a Omer Bajá, hizo su vida de campamento en Chumla y Rutschuk y asistió a su lado a todas las operaciones y movimientos que hubo desde su incorporación. Nuestros oficiales facultativos tomaron parte activa en toda clase de trabajos de fortificaciones, en combinación con los ingleses y franceses [...] como individuos del ejército combatiente. Sólo cuando se conozcan los movimientos revolucionarios y el cambio de Gobierno en España será cuando regrese la Comisión. Por lo tanto, se puede decir que existió una contradicción entre la política de neutralidad que el Gobierno español afirmaba mantener y las intervenciones llevadas a cabo por Prim, que no correspondían con la misión de observación que se le había encomendado” [49]

Per acreditar aquesta intervenció activa en favor dels turcs, a més de la memòria que **Prim** va redactar, i dels documents que hem tractat, cal pensar en el record que va perdurar en els turcs, molt més enllà en el temps, un record que es fa evident, per exemple, en una notícia apareguda al *Diario Español* de 28 de febrer de 1971, en el marc de la celebració del primer centenari de la mort del general:

“Era de esperar que Turquía guardara un cordial recuerdo del Conde de Reus por cuanto éste intervino con sus conocimientos militares y diplomáticos en su conflicto con Rusia. Casi con seguridad asistirá a los actos el Cónsul General y Ministro Plenipotenciario de Turquía en Barcelona, cuya presencia es de agradecer por lo que supone”.

Selecció de fotografies històriques de la Guerra de Crimea del famós fotògraf Roger Fenton
[www.fotorevista.com.ar/Maestros/Index...; www.19thfoot.co.uk/uniform.htm]

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Archivo General Militar de Segovia [= AGMS], Secció 2a., Divisió 3a., Lligall 52.

- ANGUERA, PERE. *El general Prim. Biografía de un conspirador*. Barcelona: Edhasa, 2003, 732 p.
- BRIGHTON, TERRY. *El valle de la muerte. Balaclava y la carga de la Brigada Ligera*. Barcelona: Edhasa, 2008, 496 p.
- BROGGI, DAVID. "Crimea: la primera guerra moderna", *Historia* 16, 125 (1986) 73-84.
- DIEGO, EMILIO DE. *Prim. La forja de una espada*. Barcelona: Planeta Singular, 2003, 423 p.
- ESPADAS BURGOS, MANUEL (ed.). *Juan Prim y Prats: El Viaje Militar a Oriente*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1995, 264 p.
- FRASER, GEORGE McDONALD. *Flashman y la carga de brigada ligera*. Barcelona: Edhasa, 2000, 478 p.
- GIMÉNEZ GUTED, FRANCISCO. *Historia militar y política del general Don Juan Prim, Marqués de los Castillejos [...] enlazada con la particular de la guerra civil en Cataluña y con la de África*. II. Barcelona: Impr. Luis Tasso, 1860, 520 p. i 455 p. [id., ... y continuada desde 1860 hasta su muerte, por Justo de la Fuente. III. Barcelona: Impr. Luis Tasso, 1871, 520 p., 451 p. i 336 p.].
- GONZÁLEZ MARTÍN, FRANCISCO JAVIER. "La Guerra de Crimea y la Paz de París (1852-1856)". *Historia* 16, 373 (2007) 78-97.
- GOOCH, BRISON D. *The new Bonapartist generals in the Crimean War: Distrust and Decision-making in the Anglo-French Alliance*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1959, 289 p.
- Guerra de Oriente y expedición a Crimea: dirigida al Gobierno de S.M.I. Napoleón III / por un general de los ejércitos aliados; traducida del alemán por D.Y.G.* Barcelona: Impr. Narciso Ramírez, 1855, 93 p.
- GUILLEMIN, RENÉ. *La Guerra de Crimée. Le tsar de toutes les Russies face à l'Europe*. París: Éditions France-Empire, 1981, 326 p.
- LAMBERT, ANDREW D. y STEPHAN BADSEY. *The Crimean War. The war correspondents*. Dover, N.H.: A. Sutton Publishing Ltd., 1994, 352 p.
- MARIÑAS OTERO, LUIS. *España ante la Guerra de Crimea*. Madrid: Instituto Jerónimo Zurita, CSIC, 1967, 39 p.
- MENCHÉN, Mª TERESA. "La neutralidad española ante la guerra de Crimea". *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, UCM, 4 (1983) 79-117.
- OLIVAR BERTRAND, RAFAEL. *Prim*. Madrid: Tebas, 1975, 703 p.
- ORELLANA, FRANCISCO JOSÉ. *Historia del general Prim*. II. Barcelona: Emp. Editorial La Ilustración, 1871-1872. 804 p. i 1.091 p. [Barcelona: Emp. Editorial A. Riudor i C^a, 1889, 804 p.].
- PALLEJÀ VENDRELL, RAMÓN. *Crònica de Reus. Memòries d'un septuagenari (1868-1873)*. Reus: Librería Nacional y Estrangera, 1935, 268 p.
- PANDO DESPIERTO, JUAN. "Crimea: llegan los fotógrafos". *La Aventura de la Historia*, (Març de 1999) 86-87.
- POBLET, JOSEP M. *Prim: militar, diplomàtic, polític, conspirador, home de govern*. Barcelona: Pòrtic, 1975 (Nàrtex; 9), 745 p.
- POCH NOGUER, JOSÉ. *El General Prim*. Barcelona: Ed. Juventud, 1965 (Libros de Bolsillo Z; 118), 210 p.
- PRIM Y PRATS, JUAN. *Memoria sobre el viaje militar a Oriente presentada al Gobierno de S. M. por el Excmo. Sr. General Don Juan Prim, Conde de Reus, gefe de la comisión de señores oficiales del ejército español, nombrada en 1853 para seguir y estudiar las operaciones de la guerra entre Rusia y Turquía*. Madrid: Impr. de Tejado, 1855, 326 p. [Reed. a Madrid: Ministerio de Defensa, 1995 (amb intr. de Manuel Espadas Burgos)].
- REYES, LUIS. "Crimea 1854, todos contra el Zar". *La Aventura de la Historia*, 73 (Novembre de 2004) 63-72.
- RICH, NORMAN. *Why the Crimean War? A Cautionary Tale*. Nova York: McGraw-Hill, 1990, 258 p.

- ROMERO TALLAFIGO, MANUEL. *Historia del documento en la Edad Contemporánea. La comunicación y la representación del poder central de la Nación*. Carmona-Sevilla: S&C, 2002, 695 p.
- SWEETMAN, JOHN. *The Crimean War (1854-1856)*. Oxford: Osprey Publishing, 2001 (Essential Histories; 2), 96 p.
- TOLSTÓI, LEV NIKOLAEVICH. *Relatos de Sebastopol*. Madrid: Gredos, 2003 (Colección Universal; 12), 220 p.
- TROUBETZKOY, ALEXIS. *A brief history of the Crimean War. The causes and consequences of a medieval conflict fought in a modern age*. Londres: Robinson Publishing Ltd. , 2006, 334 p.
- WARNER, PHILIP. *The Crimean War. A Reappraisal*. Softcover: Wordsworth Editions, 1972, 216 p.

* El present article és una traducció del castellà del presentat a les XIII Jornadas Nacionales de Historia Militar. La Era Isabelina y la Revolución (1843-1875), celebrades a Sevilla els dies 13 al 17 de novembre de 2006 (en premsa), corregit, actualitzat, ampliat i amb noves aportacions.

[1] Sobre la Guerra de Crimea, pot ser bona la següent selecció bibliogràfica: BRIGHTON, TERRY. *El valle de la muerte. Balaclava y la carga de la Brigada Ligera*. Barcelona: Edhasa, 2008; EINEM GENERAL DER ALLIIERTEN STREITKRÄFTE. *Guerra de Oriente y expedición a Crimea: dirigida al Gobierno de S.M.I. Napoleón III / por un general de los ejército aliados; traducida del alemán por D.Y.G.* Barcelona, 1855; FRASER, GEORGE.MCDONALD. *Flashman y la carga de brigada ligera*. Barcelona: Edhasa, 2000; GOOCH, BRISON D. *The new Bonapartist generals in the Crimean War: Distrust and Decision-making in the Anglo-French Alliance*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1959; GUILLEMIN, RENÉ. *La Guerra de Crimée*. París: France-Empire, 1981; MARINAS OTERO, LUIS. *España ante la Guerra de Crimea*. Madrid: Instituto Jerónimo Zurita, CSIC, 1967; PANDO DESPIERTO, JUAN. "Crimea: llegan los fotógrafos". *La Aventura de la Historia*, 5 (Març de 1999) 86-87; REYES, LUIS.

"Crimea 1854, todos contra el Zar". *La Aventura de la Historia*, 73 (Novembre de 2004) 63-72; SWEETMAN, JOHN. *The Crimean War (1854-1856)*. Colección Essential. Histories, nº 2, 2001; TROUBETZKOV, ALEXIS. *A brief history of the Crimean War. The causes and consequences of a medieval conflict fought in a modern age*. Londres: Robinson Publishing Ltd., 2006; WARNER, PHILIP. *The Crimean War*. Londres: Arthur Barker, 1972. No es poden obviar tampoc un parell de referències a la Xarxa: <www.crimeanwar.org>, i <www.editorialbitacora.com/armagedon/ligera/ligera.htm>

[2] OLIVAR BERTRAND, RAFAEL. *Prim*. Madrid: Tebas, 1975, p. 148. Aquest autor parla del desengany Amorós. Cfr. POBLET, JOSEP M. *Prim: militar, diplomàtic, polític, conspirador, home de govern*. Barcelona: Pòrtic, 1975, p. 217, i ANGUERA, PERE. *El general Prim. Biografía de un conspirador*. Barcelona: Edhasa, 2003, p. 241.

[2] OLIVAR. *Prim...*, p. 152. Aquest paràgraf també està citat per POBLET. *Prim...*, p. 217.

[3] ORELLANA, FRANCISCO JOSÉ. *Historia del general Prim*. Barcelona: Emp. Editorial La Ilustración, 1871-1872, p. 454-455.

[4] El paper de Prim a la guerra de Turquia, i també tots els seus moviments, estan perfectament narrats a la bibliografia citada amb anterioritat, encara que són els treballs més clàssics els que fan una descripció més acurada. GIMÉNEZ GUIDED, FRANCISCO. *Historia militar y política del general Juan Prim*. Barcelona: Impr. Luis Tasso, 1860, p. 398-460. Cfr. ORELLANA. *Historia...*, p. 454 i ss. Molt més concret és per exemple, el llibre de POCH NOGUER, JOSÉ. *El General Prim*. Barcelona: Ed. Juventud, 1965; p. 60-61, que simplement cita la participació de Prim a la guerra de Crimea i la seva incorporació a l'Estat Major de Omer-Bajà.

[5] ORELLANA. *Historia...*, p. 455.

[6] PRIM Y PRATS, JUAN. *Memoria sobre el viaje militar a Oriente presentada al Gobierno de S.M. por el Excmo. Sr. General Don Juan Prim, Conde de Reus, jefe de la comisión de señores oficiales del ejército español, nombrada en 1853 para seguir y estudiar las operaciones de la guerra entre Rusia y Turquía*. Madrid: Impr. de Tejado, 1855.

[7] PALLEJÀ, RAMON. *Crònica de Reus (1868-1873)*. Reus: Librería Nacional y Estrangera, 1935, p. 258-259.

[8] Vegi's la presentació que fa Manuel Espadas Burgos a l'edició de JUAN PRIM Y PRATS. *El Viaje militar a Oriente*. Madrid: Ministerio de Defensa, 1995, sobretot les pàgines XXVIII-XXXI.

[9] Archivo General Militar de Segovia [= AGMS], Secció 2a. Divisió 3a., Lligall 52.

[10] A les cites literals de parts del text de la documentació que ens ocupa ens referirem sempre a aquesta numeració.

[11] ROMERO TALLAFIGO, MANUEL. *Historia del documento en la Edad Contemporánea. La comunicación y la representación del poder central de la Nación*. Carmona: S&C, 2002, p. 88. Fent referència a l'Administració durant el regnat d'Isabel II ens diu: "Constituye un período clave en la adopción definitiva de los nuevos rumbos documentales por la supresión de los Reales Consejos, la aparición de las Subsecretarías, las plantillas de estructura piramidal y triangular, las nuevas responsabilidades ministeriales, la publicación diaria de documentos en las Gacetas, el Estatuto Real y las Constituciones, el nuevo título de la Colección Legislativa, el predeterminismo documental, la dictadura de los burócratas y los reglamentos interiores de los Ministerios".

[12] ROMERO. *Historia del documento...*, p. 176-177.

[13] AGMS, lligall 52, 221-240.

[14] AGMS, lligall 52, 133.

[15] AGMS, lligall 52, 134.

[16] AGMS, lligall 52, 135.

[17] AGMS, lligall 52, 218-219. 1856, maig, 13.

[18] AGMS, lligall 52, 152-155.

[19] AGMS, lligall 52, 154. Una referència semblant a 219.

[20] AGMS, lligall 52, 155-156.

[21] ORELLANA. *Historia...*, p. 497.

[22] AGMS, lligall 52, 211-212.

[23] AGMS, lligall 52, 157.

[24] AGMS, lligall 52, 158-159.

[25] AGMS, lligall 52, 160.

[26] AGMS, lligall 52, 160-161. 1869, juny, 1.

[27] AGMS, lligall 52, 163. En el mateix document que porta a la comprovació de l'entrega dels plànols apareix una nota del cap de la *Caja de Ultramar* del 2 de març de 1883 on fa referència a que es retorni a la mateixa *Caja* la quantitat de 4.851,25 pta., corresponents a la memòria publicada per Prim.

[28] AGMS, lligall 52, 162. 1869, agost, 11.

[29] AGMS, lligall 52, 163-164. 1883, abril, 7.

[30] AGMS, lligall 52, 165-170.

[31] AGMS, lligall 52, 172 i 177.

[32] AGMS, lligall 52, 175. 1889, novembre, 23.

[33] AGMS, lligall 52, 177-180.

[34] AGMS, lligall 52, 178-183.

[35] AGMS, lligall 52, 183ss.

[36] OLIVAR. *Prim...*, p. 153.

[37] ORELLANA. *Historia...*, p. 497. "La comisión española se embarcó en el vapor francés Osiris, el 25 de diciembre, dirigiéndose a Francia...".

[38] AGMS, lligall 52, 187. 1853, octubre, 26.

[39] AGMS, lligall 52, 187-193.

[40] AGMS, lligall 52, 187. 1853, novembre, 26.

[41] ANGUERA. *El General Prim...*, p. 251 i ss.

[42] AGMS, lligall 52, 195. 1854, febrer, 1.

[43] AGMS, lligall 52, 194.

[44] AGMS, lligall 52, 198. 1854, març, 4.

[45] AGMS, lligall 52, 198 i ss. 1854, març, 8. Per a contactar amb les Esquadres, surt cap a Barcelona Agustín Pita del Corro, el 18 de març del present.

[46] AGMS, lligall 52, 206 i ss.

[47] PRIM. *El viaje militar a Oriente...*, p. 150-165.

[48] MENCHÉN, Mª TERESA. "La neutralidad española ante la guerra de Crimea". *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, UCM, 4 (1983) 79-117: 91.

[49] MENCHÉN. "La neutralidad española...", 98-99.

RECENSIONS:

[Nombre de notes / Nombre de centres documentals consultats / Nombre de bibliografia citada
(+ hemeroteca) + acceptable, ++ bó, +++ excel·lent, ++++ extraordinari]

BARNIOL BOIXADOR, FLORENCI; JORDI VILAMALA SALVANS. *Francesc Macià i Ambert, Bac de Roda (1658-1713)*. Les Masies de Roda: Ajuntament, 2007, 235 p.

"Francesc Macià i Ambert, Bac de Roda (1658-1713)" és un llibre publicat per l'Ajuntament de les Masies de Roda, fruit de la intensa recerca del filòleg Florenci Barniol i de l'historiador Jordi Vilamala.

És sa i convenient reivindicar els autèntics herois d'un fet històric potser llunyà però dràsticament decisiu en la història de Catalunya. Abans de la rendició de Barcelona, l'11 de setembre del 1714, la defensa aferrissada de la Catalunya austriacista a la Guerra de Successió es veu a poc a poc desmuntada i, els seus caps, penjats a la forca. Bac de Roda serà penjat el 2 de novembre del 1713 a la rambla de les Davallades de Vic.

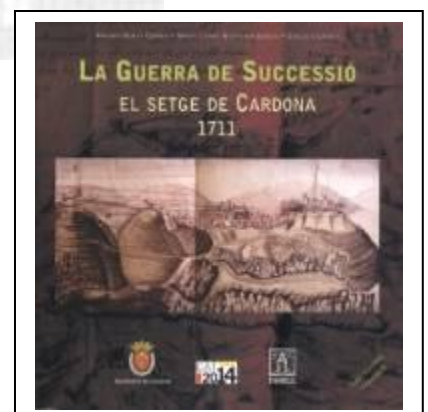
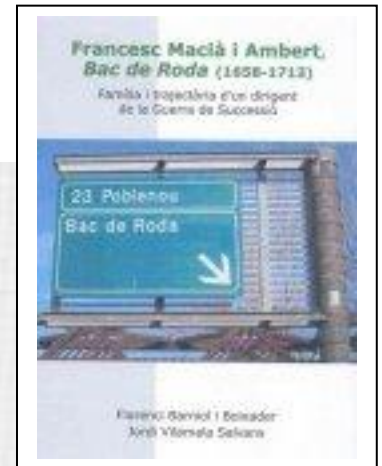
Barniol i Vilamala han treballat a fons per desenterrar el passat oblidat i, de palada en palada, han trobat algun tresor amagat, d'aquells que atorguen encara més valor a un llibre com aquest, com ara el testament que el mateix Francesc Macià i Ambert va redactar abans de ser penjat. Una feina divulgativa, la dels dos autors, en un llibre que es fa interessant a tots els públics, de lectura àgil per més lluïment d'un relat fascinant, el d'un dels resistents d'aquell episodi nefast, mig home, mig llegenda, que tant ha inspirat cançons i històries per explicar a la vora del foc. Això i un carrer a Barcelona, que no deixa de ser un honor.

Però potser un llibre com aquest desperta la part de memòria històrica que cal per remoure la consciència col·lectiva i treure a la llum finalment, els noms i els fets dels autèntics herois de la Guerra de Successió".

[Blanca Busquets: www.icatfm.cat]

BONET CORREA, ANTONIO; MARIA CARMÉ MONTANER GARCÍA; ÉMILIE D'ORGEIX. *La Guerra de Successió. El setge de Cardona. 1711*. Sant Vicenç de Castellet: Ajuntament de Cardona / Generalitat de Catalunya / Farell Editors, 2007, 132 p. [40/7/23 +++]

El prop passat mes de novembre de 2007, l'Ajuntament de Cardona presentava el llibre *La Guerra de Successió. El setge de Cardona 1711*, l'edició del qual s'ha fet conjuntament amb l'editorial Farell, i amb el suport institucional de Cat2014. Amb un total de 132 pàgines i els textos traduïts al català, castellà i francès, aquesta obra aplega els treballs presentats en el seu dia a la jornada d'estudi organitzada sobre el Setge

de Cardona de 1711. Per què la plaça forta de Cardona va despertar l'interès internacional? celebrada el 6 de novembre de 2006 en el castell de Cardona sota la direcció del Dr. Antonio Bonet Correa.

El programa incloïa tres sessions matinals amb la intervenció de tres especialistes de relleu sobre l'estudi de les fronteres i fortaliseses, l'organització dels exèrcits moderns i la formació tècnica i científica dels enginyers militars en el setcents, concloses després a la tarda amb una taula rodona dels ponents, continuada després amb una visita al conjunt monumental del castell. El primer d'ells fou l'esmentat Bonet Correa, catedràtic emèrit d'Història de l'Art de la Universitat Complutense (Madrid) i bibliotecari de la Reial Acadèmia de San Fernando, que va participar amb un text titulat "*Guerra y fortificación en el siglo XVIII*". La següent va ser la Dra. Maria Carme Montaner i Garcia, cap de la unitat de la Cartoteca de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya (Barcelona), amb un text sota el títol "Els mapes de la plaça forta de Cardona entre 1687 i 1714". I la darrera va ser la Dra. Émilie d'Orgeix, *Secrétaire générale de la Commission internationale pour la documentation et la conservation des édifices, sites et ensembles du mouvement moderne* (París), amb "*La ville de Cardona et ses relations avec la France: cartographie, art du siège et ingénieurs militaires durant la Guerre de Succession d'Espagne*" (editada com "La impossible conquesta d'una plaça forta on 'L'art ha secundat la naturalesa': el setge de Cardona vist pels enginyers militars francesos").

Tots tres van evidenciar com les circumstàncies viscudes a Cardona entre els mesos d'octubre i desembre de 1711, amb el fracàs de les tropes fracoespanyoles de l'exercit de les dues corones sota el comandament del duc de Vendôme i la victòria de l'exercit aliat del mariscal Starhemberg, va suscitar l'interès dels teòrics de la guerra de l'època amb la creació d'una abundant cartografia sobre Cardona i el seu castell. Els textos s'acompanyen amb reproduccions a tot color d'un ampli ventall dels mapes, alguns dels quals es reproduïen aquí per primera vegada. Com ara la mitja dotzena de mapes conservats als arxius nacionals austríacs (Viena) i una altra mitja dotzena localitzats a la *Bibliothèque Nationale de France*, a París, i al *Service Historique de la Défense*, a Vincennes (SHD).

[Andreu Galera Pedrosa]

DÍEZ, LUIS. Bayo. *El general que adiestró a la guerrilla de Castro y el Che*. Barcelona: Debate, 2007, 288 p.

Assaig biogràfic sobre un militar nat a Cuba, però molt vinculat a Catalunya, que va romandre sempre fidel als ideals republicans allà on va trobar-se, i que es podria considerar un visionari de l'estratègia guerrillera del segle XX. La seva, fou una vida inquieta i interessant, capaç de donar cos a una novel·la d'aventures. Albert Bayo Giraud, fill de militars, estudià primària a Barcelona els darrers anys de la dinovena centúria, i completà els estudis als Estats Units, on perfeccionà el seu anglès. De retorn a Espanya, ingressà a l'Acadèmia Militar d'Infanteria de Toledo el 1911, i cinc anys més tard, seguint la petja del seu malmetut germà, es féu aviador.

La seva primera experiència amb la guerrilla la va tenir destinat al Marroc, durant les campanyes del Rif. Profundament colpit pels terribles efectes dels gasos utilitzats

contra la població civil després de la massacre d'Annual (1921), Bayo protestà i ho denuncià. Això, juntament amb un duel que el 1923 va entaular amb un futur ministre de Franco, van precipitar la seva expulsió de l'exèrcit. Bayo retornà al Marroc i ingressà a la legió, sumant-se al grup de militars republicans de l'UMRA.

El 1936 contribuï a sufocar la insurrecció feixista a Barcelona. Companys li encomanà l'ocupació de Mallorca, empresa a la que es lliurà en cos i ànima, assumint tots els preparatius i organitzant el desembarcament fins l'últim detall. Malauradament, no s'entengué amb qui compartia comandament, la maniobra fou un fracàs, i hagué un consell de guerra que, amb tot, l'exonerà. La seva gran contribució a la guerra l'aportà llavors, amb una encesa teòrica que apostava per la guerra de guerrilles; va arribar a preparar un grup armat a Conca, però perduda la guerra, s'hagué d'exiliar a Mèxic.

Allí visqué de donar classes d'idiomes a la universitat, formar pilots i dirigir una fàbrica de mobles. El 1956 l'anà a trobar Fidel Castro i el convencé perquè entrenés els seus combatents a les envistes de la revolució cubana. Un d'aquests, deixeble destacat, fou el doctor Ernesto Guevara. El posterior destí de Bayo s'associa al final de la victòria castrista a l'illa del Carib. Morí l'any 1971, essent general de l'exèrcit cubà.

[MG]

TORRES, NÚRIA. "Castells islàmics?". *Sapiens*, 57 (Juliol 07) 40-43. "A Catalunya hi ha diverses fortificacions d'origen islàmic però recents investigacions assenyalen que molts altres castells que fins ara s'han considerat feudals haurien estat construïts també pels andalusins. Una hipòtesi que, si es confirma, obligaria a revisar tota la historiografia altomedieval" [Resum]. Es parla dels catalans mossàrabs, de les diferències constructives amb les edificacions cristianes, i es diu que la frontera fortificada dels àrabs aniria des del Tarragonès (castells de la Riera i del Catllar), passant per la Conca de Barberà (Castells de Selmella i de Santa Perpètua de Gaià), fins a l'Urgell i el Segrià (Calaf, Ivorra, Balaguer, etc.) [MG]

MARVIN, LAWRENCE W. *The Occitan War. A military and political history of the Albigensian Crusade, 1209-1218*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 328 p. "L'any 1209 Simon de Montfort encetava una nova guerra

contra els càtars del Llenguadoc després que el Sant pare Innocenci III prediqués una croada condemnant-los per heretgia. La supressió de l'heretgia donava peu a una guerra viciosa l'aspecte militar de la qual no s'ha estudiat prou. Lawrence Marvin examina la croada albiguesa com una història política i militar més que no pas com una història religiosa, i marca les dimensions del conflicte fins la mort de Montfort el 1218. Explica com l'experiència militar d'aquest s'imposà malgrat l'oposició popular, sense direcció militar, amb exèrcits dissolts als quatre dies i amb un Sant Pare que donà suport a la croada moralment i financera. També tracta de la suposada brutalitat de la guerra, de perquè els habitants hi tornaven debades novament, i de l'impacte de tot plegat a l'Occitània. L'obra esdevindrà necessària per als acadèmics que estudiïn la França Medieval, les Croades i la Història Militar Medieval" [www.marcialpons.es]

CÒNSUL, ARNAU. "Pere III. El forjador de l'Estat català". *Sapiens*, 65 (Març 08) 18-25. Repàs biogràfic, a tot color, sobre el comte-rei "Punyalet", sota el prisma de reunificador i expansionista. L'article és un bon resum biogràfic, però no incideix en la seva gran tasca d'organitzador, ni molt menys en els actes d'injustícia i crueltat que li van valdre el tercer epítet de "cruel". S'adjunta una breu cronologia [MG]

VIDAL FRANQUET, JACOBO. "Unes notes sobre arquitectura defensiva a la Tortosa medieval". *Recerca, AHCTE*, 11 (2007) 43-112 [148/3/98+1 +++] "Amb aquest article s'estudia el procés de construcció de les diverses obres que la ciutat de Tortosa va bastir, durant els segles XIV-XV, per a la defensa del seu territori, des del clos emmurallat del nucli de població fins a les torres de la costa (ja al segle XVI), tot passant per altres torres, castells i closos emmurallats del seu ampli terme general" [Resum]. L'autor combina recerca arqueològica, documentació d'arxiu i bibliografia i denota un bon coneixement sobre el terreny. El procés de formació de la muralla local, és un dels estudis més valorats en una historiografia, i el present concernent a Tortosa n'és una bona mostra. S'acompanya d'una nodrida bibliografia i d'un apèndix compost de deu documents transcrits [MG]

POZO FERRER, MONTSERRAT DEL. "La ciutadella de Roses i la 'Guerra Gran', 1793-1795". *Castillos de España*, 145 (Marzo 2007) 11-16. En el decurs de la Guerra Gran o de la Convenció, l'exèrcit de la República Francesa envaí el nord de Catalunya, i Roses esdevingué una plaça forta de vital importància. A través de l'article, es pot anar veient el paper militar que va desenvolupar la plaça emmig dels vaivens d'aquella contesa, el seu pes dins la geopolítica de l'episodi, com a clau estratègica d'entrada al Vallès i al Maresme; també els recursos defensius amb els quals comptava, l'estat de les muralles, la guarnició, les armes, els bastiments, etc. [MG]

FONT, MARGA. "Cabrera, la presó dels francesos. L'infern dels soldats de Napoleó". *Sapiens*, 61 (Nov. 07) 46-49. Retrat de les esperpèntiques i precaríssimes condicions del penal militar espanyol en què va ser convertida l'illa de Cabrera durant la Guerra del Francès, i on restaren presoners milers de militars napoleònides. El "paradís dantesco" de l'illot contrastava el seu bell paisatge d'aigües transparentes i platges de sorra amb les minses provisions que hi duia la Junta de Mallorca, a base de faves seques, pa i oli, que els presoners van haver de complementar amb el què donaren de sí unes poques cabres i la fauna rosegadora. Desembarcats i abandonats allà des de 1809, no van ser reclamats pel govern francès fins el 1814, i 30 anys més tard s'aplegà un ossari amb les restes dels desafortunats que hi van morir de misèria i fam [MG]

BOVÉ MONTCUSÍ, MONTSERRAT. "La Segona república: El Pla de Santa Maria entre 1931 i 1936 (Aproximació per a un estudi)". *Quaderns de Vilaniu, Valls*, 52 (novembre 2007) 27-62 [116/3/19+13 ++]. L'article de M.Bové és un bon exemple de l'impacte que la GCE causà sobre una determinada comunitat, en aquest cas la població del Pla de Santa Maria. Any a any, es van desgranant les principals incidències municipals, perfilant els progressos de la localitat, fins que arriba el 1936, i llavors apareixen al poble els aldarulls, els assassinats, els desmans, la crema de les esglésies, dels arxius i de molts llibres, el buid de poder existent, l'abús sobre la propietat privada, etc. L'entrada en guerra farà replantejar la dinàmica municipal i civil: el canvi del paper moneda, la construcció d'un camp d'aviació, l'hostatjament de militars, el transport i acolliment de refugiats, la creació d'un refugi antiaeri, la salvaguarda de les campanes, les restriccions d'electricitat, etc. [MG]

GAY, J. VÍCTOR. "La Guerra Civil a Girona vista des de la Catalunya Nord". *Revista de Girona*, 246 (gener-febrer 2008) 40-45 [11/1/7+1 +]. L'interès que van suscitar els fets polítics i militars de la GCE, a l'altra banda dels Pirineus, es fa palès en aquesta aportació de

microhistòria centrada en les comarques gironines. Dos dies després del "*Glorioso Alzamiento*", el 20 de juliol de 1936, un dels primers rotatius rossellonesos, l'*Independant*, trametia a Girona un corresponsal, F.Francis (el mateix que ja havia cobert l'aventura de Macià a Prats de Molló), que publicà la que seria la primera crònica estrangera sobre la revolució de 1936. La premsa de Perpinyà, es polaritzà a través de dues capçaleres oposades, l'*Èclari* i *Le Petit Méridional*, fent-se ressò dels fets més importants que s'anaven produint, especialment des de la Cerdanya. Es comenta igualment, el paper que va jugar l'Església i l'efecte del bombardeig "col·lateral" de Cervera el dia 26 de maig de 1938 [MG]

CLARÀ, JOSEP. *Esclaus i peons de la Nueva España. Els batallons de treballadors a Catalunya (1939-1942)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2007 (*Històries del Cercle*, 23), 203 p. Les represàlies militars, formen un trist i lamentable complement de tota guerra i, per tant, de tota història militar, un «univers de dolor i d'injustícia...», en paraules de J.Galofré, i en el cas concret dels soldats republicans fets presoners en acabar la GCE que, juntament amb aquells joves en edat de servei militar i que eren considerats desafectes, van haver d'integrar batallons de treballadors, sense sou i amb condicions precàries fins el 1942. Aquest fenomen afectà més de 25.000 joves catalans. La meritòria investigació de J.Clarà, localitza batallons i assenyala les obres que aquells desgraciats van haver d'aixecar: fortificacions, reconstrucció de ponts i de vies fèrries, casernes, esglésies, etc. Es dedica part del treball a analitzar l'impacte que aquests treballadors causaven en la població civil, i l'exigu cost per manutenció que el nou règim els destinava (2.- pta. diàries, quan el sou mitjà d'un obrer era de 10.-...) [MG: J.Galofré. *RdG*, 246, 99-100]

RAMOS, CARLOS (ed.). *Lleida en guerra. La col·lecció Ramon Rius*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 2007, 283 p. L'exposició "Lleida en guerra" mostrà a mitjans de 2007

una selecció de les millors instantànies que sobre el període de la GCE a Lleida va fer Ramon Rius (1899-1984), forner de professió, però fotògraf de passió. El catàleg d'aquella exposició configura aquest llibre, el qual es completa, a més, amb diversos articles sobre l'episodi bèl·lic a la capital del Segre, escrits per reconegudes plomes del tema com són: Jaume Borrull, Joan Sagués o Gabriel Jackson, que te cura del pròleg [MG]

BOSQUE COMA, ALFREDO. "La Guerra olvidada. Último conflicto armado de España". *La Aventura de la Historia*, 109 (Novembre 2007) 38-44. Resum a tall de reportatge de la guerra de l'Ifni, una guerra "breve y dura que la censura trató de ocultar". Es fa un repàs detallat de l'evolució del conflicte, profusament il·lustrat amb mapes, retrats, fotos i imatges de l'armament de l'època (l'Heinkel-111). Va resultar fonamental la col·laboració francesa (5.000 homes i 70 avions) que convergí en la campanya amb les forces espanyoles en el pla Teide-Econvilhon. Al final, els 119 morts, 80 desapareguts i 573 ferits de l'exèrcit espanyol no van servir per evitar que la colònia quedés reduïda a la capital d'Ifni i voltants, passant el territori a ser sobirania marroquí l'any 1969 [MG]

CABRA LOREDO, DOLORES. "Proyecto, Archivo Guerra y Exilio (AGE): La recuperació dels documents personals de la Guerra Civil i de l'Exili". *ANC. Butlletí de l'arxiu Nacional de Catalunya*, 18 (Novembre 2007) 14-18. Memòria dels antecedents i de l'activitat del projecte AGE (*Archivo Guerra y Exilio*), de recuperació documental i de testimonis de la GCE. Es tracta d'una tasca d'arxivística, de recollida de dades, per assegurar la recuperació de la memòria històrica d'aquest episodi, dins d'un procés que l'autora descriu tècnicament. L'article està il·lustrat amb un gravat propagandístic de 1936 i una fotografia de vailets soviètics al voltant d'un biplà de guerra [MG]

R E C U L L :

GENERAL:

AA.DD. *Historia de la Guerra*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2007, 256 p.

BRIGGS, JIMMIE. *Niños soldados. Cuando los niños van a la guerra*. Barcelona: Editorial Océano S.L., 2007, 192 p.

WEIR, WILLIAM. *50 batallas que cambiaron el mundo*. Tr. Gabriela Ventureira. Barcelona: Inédita, 2007, 482 p.

ANTIGUITAT:

AGUILERA, ANTONIO. "Marco Antonio. De soldado a triunviro". *Historia. National Geographic*, 42 [Juny de 2007] 68-77.

BENDRISS, ERNEST. "El azote de Esparta". *Historia y Vida*, 473 (Agost 2007) 59-63.

GARCÍA GUAL, CARLOS. "Alejandro en la India". *Historia. National Geographic*, 40 [Abril 2007] 46-55.

MONGE, JOSÉ ANTONIO. "La primera Guerra Púnica. Cartago desafía Roma". *Historia. National*

Geographic, 40 [Abril 2007] 56-65.

NAPIER, WILLIAM. *Atila*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2007, 488 p.

MEDIEVAL:

CORRAL LAFUENTE, JOSÉ LUIS. "Templarios en Tierra Santa. Los monjes de la guerra". *Historia. National Geographic*, 42 [Juny de 2007] 78-91.

DEMORGER, ALAIN. *Caballeros de Cristo: Templarios, Hospitalarios, Teutónicos y demás órdenes militares en la Edad media (siglos XI a XVI)*. València: Publicacions de la Universitat / Granada: Universitat, 2006, 422 p.

VALDALISO, COVADONGA. "La conquista de Mallorca". *Historia. National Geographic*, 42 [Juny de 2007] 23-26.

VILLENA, LEONARDO. "Glosario de términos castellológicos medievales, en lenguas europeas". *Castillos de España*, 145 (Març 2007) 3-10.

MODERNA:

AA.DD. *Guerra marítima, corso y piratería*. San Sebastián: Museu, 2007, 782 p.

BAEZA MARTÍN, ASCENSIÓN. «Las argucias de la guerra. El gobernador Cagigal y el asedio inglés desde Guantánamo en 1741». *Temas Americanistas*, 19 (2006) 37-51.

FERNÁNDEZ DE LUZÓN, ANTONIO. «El Gran Capitán», *Historia. National Geographic*, 40 [Abril 2007] 19-22.

MARTÍNEZ GARCÍA, ÓSCAR. «La captura de la Flota de la Plata», *Historia. National Geographic*, 40 [Abril 2007] 25-28.

Guerra del Francès

ARTOLA, MIGUEL. *La Guerra de la Independencia*. Madrid: Espasa-Calpe, 2007, 246 p.

KUETHE, ALLAN J.; JOSÉ MANUEL SERRANO. "El astillero de la Habana y Trafalgar". *Revista de Indias, CSIC*, 241 (2007) 763-776.

LOSADA, JUAN CARLOS. "Waterloo. El final de un sueño". *Historia y Vida*, 474 (Setembre 2007 = Dossier: "Waterloo. Del

destierro de Elba al exilio definitivo”) 48-55.

CONTEMPORÀNIA:

SÁNCHEZ ÁLVAREZ DE TOLEDO, HIPÓLITO. “Aproximación a la historia de las Órdenes Militares españolas durante la edad contemporánea y su situación en la actualidad”. *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, 62 (3/2006) 143-161.

Cuba i Filipines

GREGORIO HERNÁNDEZ, CARLOS. “Las repercusiones del 98 en Canarias”. *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, 62 (3/2006) 18-25.

IGM

GOMÀ, DANIEL. “Lucha inútil. Las últimas horas de la Primera Guerra Mundial”. *Historia y Vida*, 471 (Juny de 2007) 56-61.

MIRÁS, J.A. “El impacto de la Primera Guerra Mundial en la industria de A Coruña”. *Revista de Historia Industrial*, 29 (2005) 143-161.

Guerra Civil

CAMPSOLINAS, COSME. *Un hombre por un costal de trigo. Memorias de un soldado republicano*. Barcelona: El Viejo Topo, 2007, 237 p.

CLÚA MÉNDEZ, JOSÉ MANUEL. *Cuando Franco fortificó los Pirineos. La línea P en Aragón: Ribagorza y Sobrarbe*. Saragossa: Editorial Katca, 2007, 184 p.

GARCÍA CANDAU, JULIÁN. *El deporte en la Guerra Civil*. Madrid: Espasa Calpe, 2007, 500 p.

MALDONADO MOYA, JOSÉ MARÍA. *El frente de Aragón. La Guerra Civil en Aragón (1936-1939)*. Zaragoza: Mira Editores, 2007, 538 p.

MOLINA FRANCO, LUCAS; JOSÉ M. MANRIQUE GARCÍA. *Antiaéreos improvisados en la guerra civil española*. Valladolid: Galland Boocks, S.L.N.E., 2007, 64 p.

MORTERA PÉREZ, ARTEMIO. *Las tres batallas de Guadalajara*. Valladolid: Quirón Ediciones, 2007, 88 p.

IIGM

CARELL, PAUL. *África Korps*. Barcelona: Inédita, 2007, 596 p.

DIEGO GONZÁLEZ, ÁLVARO. “Un español en Dunkerque”. *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, 62 (3/2006) 108-117.

HOFFMANN, GERHARD. “Hijos de la guerra”.

Historia 16, 278 (Octubre 2007) 120-123.

OWEN, JAMES. *Nuremberg*. Tr. Encarna Belmonte i Ferran Esteve. Barcelona: Crítica, 2007, 418 p.

MORENO CANTANO, ANTONIO CÉSAR. “Primer franquismo y prensa internacional (1939-1941)”. *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, 62 (3/2006) 94-107.

NOVIALS, ÀLEX. “Kamikazes. Les ales de la destrucció”. *Sapiens*, 52 (Febrer 2007) 30-35.

SÁIZ MARTÍNEZ, AGUSTÍN. *Solbuch. Un completo estudio sobre la vida diaria del soldado alemán, 1939-1945*. Alpedrete: Andrea Pres, 2007, 480 p.

SOLAR, DAVID. “Misión imposible. Julio de 1942: Rommel en el Alamein”. *La Aventura de la Historia*, 105 (Juliol de 2007) 26-35.

SOLÍS MIRANDA, JOSÉ ANTONIO. *Armas asesinas nazis. Cuando los hombres pierden su lado humano*. A Coruña: autor, 2007, 144 p.

WETTE, WOLFRAM. *La Werthmacht*. Tr. Francisco Fernández. Barcelona: Crítica, 2007, 464 p.

VICH SÁEZ, SERGI. “El fin del Tercer Reich” i “La caída de Berlín”. *Historia y Vida*, 470 (Maig 2007) 32-39 i 40-49.

Austerlitz. Napoléon au cœur de l'Europe. Actes du colloque organisé par le musée de l'Armée les 30 novembre et 2 décembre 2005, publiés avec le soutien de la Fondation Napoléon. Coord. Gérard-Jean Chadoc i François Lagrange: R.BRESSE. «Avant-propos»; J.DELMAS. «À la croisée des chemins»; F.CROUZET. «Formation et objectifs de la Troisième coalition»; C.CARRÉ. «Les opérations de l'an XIV»; J.GARNIER. «La bataille d'Austerlitz»; R.PORTE. «Gérer la guerre. Concentration et logistique de la Grande Armée»; T.LENTZ. «L'exploitation géopolitique de la victoire. La consolidation de la prépondérance française sur le continent»; A.PLESSIS. «Financer la guerre»; CH.HATSCHEK. «Le soleil brille sur Austerlitz, mais pas pour l'Autriche. Le bilan désastreux d'une campagne perdue»; F.PETROV; E.NICOLAEVA. «La diplomatie russe en 1805. Nouveaux documents des collections du Département des Manuscrits du Musée Historique d'État de Moscou»; A.PILLEPICH. «L'affermissement du royaume d'Italie après 1805»; L.MASCILLI MIGLIORINI. «L'Italie, Naples et la campagne de l'an XIV»; C.MICHAUD. «1805-1808, la reformulation napoléonienne de l'ensemble germanique»; M.KERAUTRET. «La Russie et la France d'Austerlitz à Tilsit»; J-O.BOUDON. «La papauté face au nouvel 'empereur d'Occident'»; F.HITZEL. «Austerlitz vu par les Ottomans»; M.ARROUS. «Des Bulletins de la Grande Armée aux poésies romantiques»; G.BODINIER. «La bataille d'Austerlitz vue par les officiers et les soldats de la Grande Armée»; M.CADOT. «La plume et l'épée: littérature et témoignages en Russie»; A.HECHT. «La bataille d'Austerlitz n'aura (presque) pas lieu...»; A.POUGETOUX. «Austerlitz: images de la bataille»; J.TULARD. «Austerlitz sur grand écran»; J-T.NORDMANN. «Austerlitz: l'historiographie de la bataille»; B.COLSON. «Austerlitz vu par les stratèges et les tacticiens»; J-P.BERTAUD. «Conclusions».

Gladius, XXVI (2006): A.K.NEFEDKIN. "The tactical development of achaemenid cavalry"; G.GARCÍA. "Las primeras producciones de alabardas de la meseta. Patrones de influencia y desarrollo morfológico de las espadas de tipo Echauri/Quesada II"; J.M.GARCÍA; M.GÓMEZ. "Avance al estudio radiológico del armamento de la necrópolis ibérica del Cabecico del Tesoro (Verdolay, Murcia). I. – Las Falcatas"; M.SIERRA; A.MARTÍNEZ. "Falcata ibérica con decoración damasquinada procedente del yacimiento de Cuesta del Espino (Córdoba)"; A.R.MENÉNDEZ. "Una cuestión a debate: la *lorica segmentata* en las fronteras orientales del imperio romano"; Ó.GARCÍA. "El Instituto de Estudios sobre Armas Antiguas (CSIC). Una aproximación a su historia (1960-1998)"; J.ROVIRA; A.CASANOVAS. "Armas y equipos en la marca superior de Al-Andalus. El reducto rural islámico de Solibernat (Lleida) y su panoplia militar en la primera mitad del siglo XII"; A.WILLIAMS; D.EDGE; T.ATKINS. "Bullet dents – 'Proof marks' or battle damage".

La Guerra civil española mes a mes. Junio 1937. Madrid: Ediciones El Mundo, 2006: P.DE MIGUEL. "Franco rompe el Cinturón de Hierro"; M.IRAETA. "Con Asturias se hunde el frente norte"; D.SOLAR. "La caída de Santander".

Les relations franco-autrichiennes sous Louis XIV. Le siège de Vienne (1683). dir. Jean Béranger. Paris: Institut de Stratégie Comparée, Commission Française d'Histoire Militaire, Institut d'Histoire des Conflits Contemporains, 2006 (Bibliothèque Stratégique): J.NOUZILLE. «Un combat pour l'Europe: le siège de Vienne en 1683»; J.BÉRANGER. «La politique des réunions et ses conséquences»; P.ROMAIN. «Le rapprochement franco-autrichien (1668-1672)»; C.MICHAUD. «Louis XIV et les Turcs à la veille du siège de Vienne 1678-1683»; K.PEBALL. «L'organisation de l'armée impériale en 1680»; CH.BOUTANT. «L'armée ottomane»; J-M.THIRIET. «Vienne, ville frontière au XVIIe siècle»; P.ROY. «Louis XIV et le siège de Vienne»; I.ACKER. «Le deuxième siège de Vienne par les Turcs en 1683. La situation dans la ville»; L.BENCZEDI. «Imre Thököly entre l'alliance française et l'alliance turque 1677-1680»; J.P.MERINO. «Le rôle des Espagnols»; K.BENDA. «Les relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie»; R.HATTON. «Guillaume III et la succession d'Espagne».

AGENDA:

Congrés Internacional d'Història "La Batalla de l'Ebre"
(Móra d'Ebre, 24-27 de juliol de 2008)

Organitza: Terra de Germanor – Terre de Fraternité.

Col·labora: URVT i Memorial Democràtic (Departament d'Interior i Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya).

Tema: La Guerra Civil Espanyola, en la seva fase ebreca.

Contacte: Josep Sánchez Cervelló (josep.sanchez@urv.cat).

Comunicacions:

Data (24-27 de juliol)	Autor	Títol de la comunicació
Dijous, dia 24	JORDI DILOLI	L'Ebre, un espai històric de conflictes i batalles: Cartago contra Roma
Dijous, dia 24	RAMON ARNABAT	El paper de l'aviació en la Batalla de l'Ebre
Dijous, dia 24	EZEQUIEL GORT	Bombardeigs sobre el Baix Camp i el Priorat durant el temps de la Batalla de l'Ebre
Dijous, dia 24	JOAQUÍM MONCLÚS	Calaceit, un poble de la reraguarda franquista
Dijous, dia 24	SEBASTIÀ SERRA	La Batalla de l'Ebre vista des de Mallorca
Dijous, dia 24	VICENT GRAU	La defensa numantina de Castelló i la Batalla de l'Ebre
Dijous, dia 24	FERRAN SÁNCHEZ	Antoni Salut Payà, sanitari republicà a primera línia de foc
Dijous, dia 24	JORDI OLIVA	Cost humà de la Guerra Civil
Divendres, dia 25	JULIO DIAMANTE	Mis recuerdos de la Guerra Civil
Divendres, dia 25	JOSÉ ALEJANDRO ORTIZ	Jorge Carbonell Cuevas. Un miliciano Puerto Riqueño en la Batalla del Ebro y su trayectoria en el 60º Batallón de la XV Brigada
Divendres, dia 25	MICHIKO MURAI	Los voluntarios suecos y escandinavos en las Brigadas Internacionales
Divendres, dia 25	ABDELKARIM JATTABI	La participación rifeña
Divendres, dia 25	ENRIQUE LISTER	Lister y los norteamericanos en la guerra de España
Divendres, dia 25	FRANCESC CANOSA E. YESTE	La mirada de Catalunya: corresponsals a la Batalla de l'Ebre
Divendres, dia 25	ANTONIO QUIRÓS	Los medios de prensa del XV Cuerpo del Ejército y sus unidades
Divendres, dia 25	ANNA MIÑARRO	Trauma psíquic i transmissió intergeneracional
Divendres, dia 25	JESÚS MASSIP	Cada terra fa sa geurra?
Dissabte, dia 26	JOSEP XAUBET	Els ferits i els serveis hospitalaris durant la Batalla de l'Ebre. L'Hospital Internacional de Mataró
Dissabte, dia 26	HÉCTOR SÁNCHEZ	Els llocs de la memòria a la Batalla de l'Ebre
Dissabte, dia 26	JOSEP ANTONI COLLAZOS	Ressons de la Guerra Civil a l'Arxiu Municipal i al Registre Civil de Flix
Dissabte, dia 26	ÁNGELA JACKSON	Els Brigadistes entre nosaltres
Dissabte, dia 26	MANEL GÜELL	Revista A Carn !
Dissabte, dia 26	ÚRSULA SUBIRATS	La distància prudencial
Dissabte, dia 26	ÓSCAR ORTEGA	La incidencia de la Guerra Civil sobre el cine español. El ejemplo de la Batalla del Ebro

Dissabte, dia 26	ARTHUR PECH	Die Verteidigung der Spanischen Republik 1936-1939 in der Literatur der DDR
Dissabte, dia 26	ROC SALVADÓ	Explicar l'Ebre. Comprendre la pau des de la guerra

[Josep Sánchez Cervelló]

Activitats programades en la commemoració del bicentenari de la Guerra del Francès
(La Guerra del Francès. 2008. Bicentenari la Guerra del Francès als territoris de parla catalana (1808-1814). Calendari d'activitats. [Barcelona]: IRMU, 2008)

A = Acte commemoratiu; C = Concert; Cf = Conferència; Cu = Curs; E = Exposició (Inauguració); I = Itinerari; J/JJ = Jornada/es; PL = Presentació de llibre; S = Seminari. P.d.= Per determinar.

Data (hora)	Acte: Tipus, títol (protagonista)	Lloc (Localitat)
20 de setembre (11:30h.)	I: «Els escenaris de la Guerra del Francès a Ulldecona»	Centre d'Estudis d'Ulldecona (Ulldecona)
4 d'octubre (11:30h.)	I: “La irrupció francesa a l'Ebre i la lluita pel control del riu”	Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre (Móra)
15 de novembre	J: “La Guerra del Francès a les Terres de l'Ebre”	Amics i Amigues de l'Ebre, CERE, CE d'Ulldecona (Tortosa)
22 de novembre	I: «La batalla del Pont de Goi (25 de febrer de 1809)»	Institut d'Estudis Vallencs (Valls)
22 de novembre	E: «La Guerra del Francès a les Terres de l'Ebre”	Arxiu Comarcal (Tortosa)
6,13,20 i 27 de novembre	S: «La Guerra d'Independència»	Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics (Alcoi)
20 de desembre	E: “La Batalla de Vic (1809)”	Museu Episcopal de Vic (Vic)
20 de desembre	Cu: “La Guerra del Francès (1808-1814). Quin Francès? Quina Guerra? Quin territori? Sobre la incidència de la guerra a la frontera”	Institut d'Estudis Empordanesos Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

[www.irmu.org]

Cicle de xerrades commemoratives del Bicentenari. 1808-2008. La Guerra del Francès 1808-1814 a la Conca de Barberà
 (Montblanc, l'Espluga de Francolí, Rocafort de Queralt, Solivella, Santa Coloma de Queralt, Vimbodí, 16 de maig – 17 d'octubre de 2008 – Centre d'Estudis de la Conca de Barberà i Consell Comarcal)

Data (Hora)	Títol de la conferència	Conferenciant	Lloc
7 d'agost	“Incidència de la Guerra del Francès a la Conca	Josep M. Grau	Local cultural

(22:00h.)	de Barberà (1808-14)”		(Rocafort de Queralt)
19 de setembre (20:00h.)	“La destrucció dels arxius durant la Guerra del Francès”	Josep M. Porta	Museu Comarcal de la Conca de Barberà (Montblanc)
20 de setembre (20:00h.)	“Incidència de la Guerra del Francès sobre la població”	Valentí Gual	Castell dels Comtes (Santa Coloma de Queralt)
17 d’octubre (20:00h.)	“Incidència de la Guerra del Francès a la Conca de Barberà (1808-14)”	Josep M. Grau	Museu Comarcal de la Conca de Barberà (Montblanc)

[www.irmu.org]

VII Congrés de la Coordinadora de Centres d’Estudis de Parla Catalana (CCEPC) (València, 16, 17 i 18 d’octubre de 2008)

Lloc i data: València (edifici Octubre de l’Acció Cultural del País Valencià), 16/18-10-2008.

Organitza: CCEPC. C/ Carme, 47 (08.001 – BARCELONA) [IEC]. Tel.: 93-324 85 85, ext. 131; Fax: 93-270 11 80; Email: ccepc@iec.cat.

Àmbits: 1) El repoblament de la Catalunya Nova, les Illes Balears i el País Valencià, 2) L’expulsió dels jueus i moriscos a les immigracions franceses de l’època moderna, 3) Les migracions contemporànies, 4) Llengua, literatura i material etnogràfic vinculats als processos migratoris de les terres de parla catalana.

[J.M.Grau – www.ccepc.org]

Noves Lectures de la Guerra Napoleònica (Jornada del Segon Centenari, 1808-2008) (Vilassar de Dalt, 17 i 18 d’octubre de 2008)

Lloc: Museu Arxiu Municipal de Vilassar de Dalt, masia can Banús, c. Marquès de Barberà 9.

Organitza: Museu Arxiu de Vilassar de Dalt i Arxiu Comarcal de Mataró.

Jornada: Conferència d’Àngels Solà i Parera, “Viure enmig d’una guerra; conflictes socials i ideològics, problemes econòmics i de subsistència en una societat en transformació. Catalunya, 1808-1814”; Ponències de: Benet Oliva Ricós, “Microhistòries de la guerra napoleònica entre Vilassar i Barcelona”; Albert Dresaire Gaudí, “La Guerra del Francès a Mataró: la vida al marge de la guerra”; Enric Subiña Coll, “Efectes de la guerra a Mataró i rodalies”; Rosa Almuzara Roca, “Anàlisi historiogràfica de l’estudi sobre la guerra napoleònica de Ramon Ferrer i Toldrà (1777-1821)”.

Inscripció: Gratuïta.

Terminis: De la inscripció i de la presentació de comunicacions: 1 d’octubre de 2008.

Secretaria: Museu Arxiu de Vilassar de Dalt, C. Marquès de Barberà, 9 (08.339 – VILASSAR DE DALT) ; Tel. 93-750 74 88 ; Em. museu@vilassardedalt.cat.

[www.irmu.org]

VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya
(Barcelona, 15-19 de desembre de 2008)

Lloc i data: Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, del 15 al 19 de desembre de 2008.

Organitza: Universitat de Barcelona

Àmbits: Poders, privilegis i llibertats; Camps i ciutats. Catalunya i Barcelona; Integració i dissidència; Temps de guerra i temps de pau; Cohesió i tensió social, i Cultures i pràctiques culturals.

Comunicacions: menys de 2.100 espais (15 pàgines).

Terminis: d'inscripció de comunicació: 20 de setembre de 2008; de presentació de comunicació: 30 de novembre de 2008.

Inscripció: a la web <http://historiamoderna.net/vicongres>.

Preu: 50 euros (30 per als estudiants).

Secretaria: Departament d'Història Moderna de la UB, Carrer Montalegre, 6-8 (08.001 – BARCELONA); Tel. 93-4037961; Fx. 93-4037962; Web. <http://historiamoderna.net/vicongres.htm>.

[<http://historiamoderna.net/vicongres>]

I Premi "Aviació i Guerra Civil"
(2009)

Convoca: Estació Territorial de Recerca Penedès.

Tema: Premi a la millor recerca inèdita sobre la història i el patrimoni de l'aviació durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939).

Dotació: 500 euros.

Termini: 15 de febrer de 2009.

Informació: www.aviacioiguerracivil.com

[IRMU]

Aplec de Treballs, núm. 27(2009), revista anual del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà

S'està planificant el proper número de la miscel·lània del Centre d'Estudis de la Conca sobre temes d'humanitats i ciències socials relacionats amb la comarca de la Conca de Barberà, les seves poblacions i/o els seus habitants, els interessats han de lliurar els treballs abans del 31 de desembre del 2008, juntament amb dos resums de 15 ratlles cadascú, en català i castellà, paraules clau i les dades personals. Es recomana no passar dels 15-20 folis. Les notes han de col·locar-se al final de l'article i no a peu de pàgina. Els autors seran convidats a l'acte de presentació a Montblanc, i rebran quinze 'separates' de la seva aportació i dos exemplars de la revista.

Recepció de treballs: rpuig@tinet.fut.es; fgraupuig@telefonica.net.

Més informació: www.tinet.org/~cecb.

[JMTGP]

A C a r n ! Publicació electrònica d'Història Militar Catalana
[info@acarn.cat]

Director: Manel Güell [manelguell@acarn.cat]; **Col·laboradors:** Núria Florensa Soler, Daniel Piñol Alabart, Alfredo Redondo Penas, Ramon Perelló Bargalló, Andreu Galera Pedrosa, Josep Sánchez Cervelló, Josep M. Grau i Pujol, Roser Puig i Tàrrach, Pineda Vaquer Ferrando (IRMU); **Imatges:** *Portada* – El general Joan Prim Prats, gravat de 1872 [ORELLANA, FRANCISCO JOSÉ. *Historia del general Prim*. II. Barcelona: Emp. Editorial La Ilustración, 1871-1872]. Les tres instantànies que clouen l'article són còpies penjades a la Xarxa del fotògraf Roger Fenton [www.fotorevista.com.ar/Maestros/Index...; www.19thfoot.co.uk/uniform.htm]. Les imatges de l'article porten les seves corresponents credencials. Les portades dels llibres recensionats, a la web de referència de la recensió o de l'editora.

A C a r n ! no es considera responsable de l'opinió, tendència ideològica o contingut empíric que puguin semblar indicar o expressin els articles i col·laboracions que ciberpublica. A C a r n ! és un projecte personal, pensat, dissenyat, desenvolupat, omplert, gestionat i distribuït per Manel Güell amb ajut de voluntariat col·laborador, que ofereix una web de contingut semiobert i lliure circulació per acollir tota participació capaç d'aportar informació, debat, crítica, suggeriments, etc., amb els quals ampliar el coneixement de la història militar de Catalunya i dels catalans. Existeix, en tot cas, el compromís tàcit de rigorositat pel que fa al tema de citació i referències bibliogràfiques, compromís que s'exigeix a tot col·laborador que hi vulgui publicar. Aquesta publicació és lliure i gratuïta i els cbersubscriptors ho són únicament a tall d'haver estat inclosos al mailing d'enviaments; no es cobra preu ni retribució, ni tampoc es paga cap aportació.

A C a r n ! penja a la web, sengles versions de cada número, en català i castellà, però no garanteix les condicions o la correcta prestació dels serveis que aquella web ofert als usuaris d'Internet per terceres persones alienes a la nostra publicació, ni tampoc que aquests compleixin la normativa vigent en matèria de protecció de dades de caràcter personal i comerç electrònic. Tampoc es fa responsable dels possibles danys ocasionats per interferències, desconnexions, virus informàtics, avaries telefòniques, sobrecàrregues, retards o bloquejos de la xarxa, o altres perjudicis del sistema electrònic, ni molt menys dels danys que puguin causar terceres persones mitjançant il·legítimes intromissions, fóra del nostre absolut control.

www.acarn.cat

<http://perso.wanadoo.es/ramon19630427>; www.irmu.org > Notícies; www.delaguerra.org > Enllaços;
<http://seneca.uab.es/historia/hn0708.htm>; <http://hispanianova.rediris.es/enlaces/hn0708.htm>;
www.11setembre1714.org

